

Šľachta v mestách – prirodzený proces alebo negatívny jav?

H. NÉMETH ISTVÁN

Šľachtu, usídlenú v mestách môžeme a v podstate aj musíme rozdeliť do dvoch skupín. Aj tieto dve skupiny však majú podskupiny, ktoré sa vytvorili v dôsledku rôznych situácií, kariérnych postupov, ale aj hospodárskych a spoločenských vplyvov. Šľachtu, žijúcu v mestách ani súčasníci nepokladali za osobitnú spoločensko-právnu kategóriu. V polovici 17. storočia, keď sa najostrejšie diskutovalo okolo otázky, kto patrí do právomoci mesta a kto do právomoci stolíc, košický snemový vyslanec Tomáš Püspöky Matóczy stanovil niekoľko kategórií. Podľa jeho názoru, ktorý vychádzal z ústavnoprávnych základov, existujú tri skupiny mestských šľachticov: tzv. concivis armalisti, armalisti nepatriaci do skupiny concivis a nobiles possessionati (šľachta vlastniaca v meste majetok).¹ Tento názor, ktorý vyslovil na kongregácii Abovskej stolice, prebádané archívne pramene v podstate potvrdzujú a sčasti ho aj precizujú. Samozrejme, takéto kategórie v čase, keď ich Matóczy špecifikoval, nemali ten význam, ako ich chápeme dnes. Rozdelenie však celkom jasne odzrkadľuje postavenie osôb, ktoré žili v meste a patrili do šľachtického stavu. Majiteľ armálesu, bez ohľadu na to, či bol šľachtickým mešťanom alebo mestským šľachticom, nepatril stavovskoprávne do právomoci mestskej samosprávy, ale jeho vzťah k mestským ustanovizniam, ale aj konkrétne k mestskému právnemu systému, bol určený mnohými väzbami. Daná doba, človek, postavenie či konkrétna situácia určovala, aký bude vzťah medzi daným šľachtickým jednotlivcom a mestským senátom. Napriek tomu je možné a aj nutné určiť tie hranice a teritória, kedy a kde sa najviac a najintenzívnejšie prejavili problémy okolo šľachty žijúcej v meste.

Historiografia, zaoberajúca sa šľachtou v mestách sa vo všeobecnosti stavala k problematike jednostranne; ich prítomnosť obvykle hodnotila ako škodlivú a celkovo ich existenciu pokladala za prekážku vývoja miest v Uhorsku. Na takomto hodnotení trvala, napriek tomu, že spolužitie mestskej šľachty a šľachtického mešťanstva bolo známe všade v Európe, kde

¹ Archív Mesta Košíc (=AMK), Supplementum H. Mestské knihy a registre, Knihy mestskej administratívy, Malá mestská kniha (Liber civitatis minor) (=H III/2. mac.) 61. fol. 18. (7. január 1648).

bolo pokladané za známy a prirodzene fungujúci spoločenský jav.² Takéto posudzovanie vyplývalo jednak z toho, že šľachta bola pokladaná za retardujúci prvok pokroku, kým v mešťanstve videla povojnová maďarská i slovenská historiografia nositeľov a iniciátorov pokroku. Na druhej strane na názor urbánnych historikov pôsobila aj zásada „una eademque nobilitas“, zakotvená Štefanom Werbőczym v Tripartite. V dôsledku toho nedokázali celkom jasne odlíšiť vo vnútri múrov mesta spoločne žijúcich jedincov či skupiny, ktoré sa však odlišovali po stránke príslušnosti k stavu, spoločenskej skupine, povolaniu či k mestskej elite. Pritom Werbőczym vyslovená téza nie je ničím iným, ako želaním nižšej a strednej šľachty, ktoré však už ani v čase jeho vzniku nemalo reálne základy, nie ešte v neskoršom období.³ Tento pohľad, ktorý na šľachtu nazerá ako na jednoliatu kategóriu, sa v súvislosti so šľachtou žijúcou v meste sa nemôže pokladať za udržateľný, pretože v rámci nej existuje množstvo rozdielov.⁴

V štúdiu sa pokúsime na základe preskúmaných archívnych prameňov stanoviť tie príčiny a charakteristiky, ktoré podnietili vznik problematických otázok okolo existencie šľachty v mestách. K najzávažnejším otázkam patria: Čo bolo príčinou, že sa vytvorili jednotlivé skupiny vo vnútri miest? Aké „rôzne“ šľachtické postoje existovali vo vnútri šľachtickej spoločnosti, žijúcej v meste? A napokon, je možné negatívne posúdiť prítomnosť šľachty v mestách ranonovovekého Uhorska, alebo je tento jav prirodzeným dôsledkom vývoja tak v Uhorskom kráľovstve, ako aj v celej Európe?

Otvorenie sa spoločenskej základne miest v období raného novoveku.

Určujúcou charakteristickou črtou vývoja miest v ranom novoveku bolo, že do svojej dovtedy v podstate uzavretej spoločenskej i stavovskej society bolo mestské obyvateľstvo nútené

---

² *Der Adel in der Stadt des Mittelalters und der Frühen Neuzeit. Beiträge zum VII. Symposium des Weserrenaissance-Museums Schloss Brake vom 9.-11.10.1995, veranstaltet in Zusammenarbeit mit dem Institut für vergleichende Städtegeschichte an der WWU Münster.* (Materialien zur Kunst- und Kulturgeschichte in Nord- und Westdeutschland 25) Marburg, 1996; JOHANEK, Peter. Adel und Stadt im Mittelalter. In *Adel und Stadt. Vorträge auf dem Kolloquium der Vereinigten Westfälischen Adelsarchive e.V. vom 28.-29. Oktober 1993 in Münster.* Ed. TESKE, Gunnar. Münster, 1998, s. 9-35; WEIDNER, Marcus. *Landadel in Münster 1600-1760. Stadtverfassung, Standesbehauptung und Fürstenhof.* (Quellen und Forschungen zur Geschichte der Stadt Münster NF 18) Münster, 2000; ENDRES, Rudolf. *Adel in der frühen Neuzeit.* München, 1993. (Enzyklopädie deutscher Geschichte 18.), s. 51-52, 71-72; *Rittersitze. Facetten adligen Lebens im Alten Reich.* Ed. ANDERMANN, Kurt Ependorf, 2002. (Kraichtaler Kolloquien 3.); RUGGIU, F.-J. *Les élites nobiliaires et la ville en France et en Angleterre aux XVIIe et XVIIIe siècles.* In *Histoire, économie et société* 15:2. (1996), s. 323-313.

³ KUBINYI András. István Werbőczy als Politiker in der Zeit vor Mohács (1526). In *The Man of Many Devices, Who Wandered Full Many Ways.* Festschrift in Honor of János M. Bak. Ed.: NAGY Balázs/ SEBŐK Marcell Budapest, 1999, s. 557-582; HAMZA Gábor. Das "Tripartitum" von István Werbőczy als Rechtsquelle. In: *Tanulmányok Werbőczy Istvánról. Studien über István Werbőczy.* Ed. HAMZA Gábor. Budapest, 2001, s. 49-63.

⁴ SZÜCS Jenő. Das Städtewesen in Ungarn im 15-17. Jahrhundert. In: *La renaissance et la réformation en Pologne et en Hongrie.* Budapest, 1963, s. 97-164; PACH Zsigmond Pál. *Nyugat-európai és magyarországi agrárfejlődés a XV-XVII. században.* Budapest, 1963, s. 161-192, 203. Por. ÚJVÁRY Zsuzsanna, J. Polgár vagy nemes? A Košicei patrícius-polgárok házassági-társadalmi kapcsolatai a XVII. században. In *Ezredforduló – századforduló – hetvenedik évforduló. Ünnepi tanulmányok Zimányi Vera tiszteletére.* Ed. ÚJVÁRY Zsuzsanna. J. Piliscsaba, 2001, s. 395-426.

priať aj také elementy, ktoré sa od mešťanstva i obyvateľov miest líšili a v stavovskej spoločnosti stáli na úplne inej pozícii. Táto situácia bola dôsledkom vytvárania a pretvárania sa štátnej správy, posilnenia štátu a rozšírením kompetencií ústrednej správy. Tento vplyv nebol špecifický len pre Uhorské kráľovstvo, ale prejavoval sa v celej Európe.⁵ V dôsledku dejinných udalostí v 16. – 17. storočí, najmä osmanskej okupácie sa posilnil stavovský charakter spoločnosti. V uhorských mestách v tomto období sa čoraz častejšie objavujú príslušníci šľachty, v niektorých prípadoch aj cirkvi, inokedy zase vojaci, teda osoby s istými výsadami alebo patriaci k špecifickým skupinám obyvateľstva.⁶ Vytvorením centralizovanej štátnej správy sa úloha miest zvýšila, pretože medzi všetkými typmi sídiel práve mestá zohrávali centrálnu úlohu, vďaka ktorej (podľa veľkosti a dôležitosti daného mesta) vo väčšej či menšej miere priťahovali veľkú časť tovarov, služieb, remesiel a aj vedomostí.⁷ Z tohto dôvodu sa mestá stali v okruhu svojej spádovej oblasti najdôležitejšími centrami štátnej správy, vedy, vzdelania a hospodárstva. Ak ako východisko akceptujeme tento fakt, môžeme pokladať prílev iných stavovských skupín za úplne prirodzený jav, ktorý dokonca v dôsledku spätnej väzby len prispieval k rozvoju miest a súčasne rozmnožoval aj ústredné funkcie mesta.

Non concivis armalisti

Ak zoberieme ako základ kategórie, ktorý stanovil košický vyslanec Tomáš Matóczy, tak *non concivis armalistov*, ktorí žili v mestách, práve vyššie uvedené dôvody prilákali v najväčšej miere do mesta. Centrálné postavenie miest totiž vytvorilo aj správne inštitúcie. V celej Európe sa do popredia dostávali tzv. rezidenčné mestá (Residenzstadt). Centrom Uhorského kráľovstva v tomto období bola nepochybne Viedeň. Dvor, ktorý sa tu nachádzal, bol už stabilný, teda na rozdiel od stredovekého modelu na nesťahoval, ale stal sa konštantným sídlom. Väčšina rozhodnutí, ktoré určovali život Uhorského kráľovstva, vznikla práve tu, v centre politického diania a sídle Uhorskej kancelárie. Šľachta, aristokracia a duchovenstvo, ktoré sa zúčastňovali na živote dvora, si vo veľkej miere kupovali vo Viedni domy alebo stavali paláce priamo v meste, alebo si na predmestiach zriaďovali letné rezidencie. Vďaka vzniku habsburského dvora žilo vo Viedni obrovské množstvo obyvateľov, ktorí nepatrili medzi mešťanov. Ich počet sa zvyšoval o príslušníkov dvora, zamestnancov orgánov štátnej správy, ako aj o služobníctvo šľachty, ktorí v mnohých prípadoch ani nespádali do kompetencie vrchnosti mesta. Priamo na území Uhorského kráľovstva sa v tomto období stretávame len s menšími, regionálnymi správnyimi centrami. Na nižšej úrovni to boli sídla stoličnej správy, ale z nich len málo bolo súčasne aj slobodným kráľovským mestom, pretože

⁵ FRIEDRICHS, Christopher R. *The Early Modern City 1450-1750*. London/New York, 1995., FRIEDRICHS, Christopher R. *Urban Politics in Early Modern Europe*. London, 2000.

⁶ H. NÉMETH István. *Várospolitika és gazdaságpolitika a 16–17. századi Magyarországon. A felső-magyarországi városszövetség*. 1.-2. zv. Budapest, 2004.

⁷ BRAUDEL, Fernand. *Anyagi kultúra, gazdaság és kapitalizmus, XV–XVIII. század. A mindennapi élet struktúrái: a lehetséges és a lehetetlen*. Budapest, 1985, s. 528-533.

stoličné kongregácie sa ešte v 16.-17. storočí konali najčastejšie v niektorom z väčších zemepanských miest alebo v pohraničných hradoch.

Na vyššej úrovni plnili podobné – samozrejme, v porovnaní s Viedňou menej závažné – funkcie sídla inštitúcií centrálnej štátnej správy a miestnej správy. Raný novovek bol obdobím byrokratizácie, vytvárania sa moderných úradov a posilnenia ich funkcií, a to nielen v západnej Európe, ale aj v Uhorsku. Viedenskou vládou zavedené reformy v základoch zmenili správu ostatnej časti krajiny. Vytvorili sa také moderné úrady, ktoré boli stavmi ovplyvňované len osobou vedúceho úradu, pričom v samotnom úrade však pôsobili „profesionálni“ úradníci. Nešlo už teda o pozemkových vlastníkov, ktorí užívali výhody a výnosy viacmenej ako úžitok pochádzajúci z výkonu funkcie.⁸ Týchto úradníkov si však už sotva vieme predstaviť bez zázemia mesta, bez mestskej kultúry. Mestská sféra bola s nimi úzko zviazaná a každé mesto, v ktorom sídlil nejaký orgán štátnej správy, len získavalo na prestíži vďaka ich prítomnosti. Úrady znamenali pre mestá lepšie podmienky pre presadenie vlastných požiadaviek. Úradníci a ich príbuzenstvo, žijúce priamo v meste, znamenali pre tunajších kupcov a obchodníkov širší okruh zákazníkov s vybraným, náročnejším vkusom a vyššími nárokmi, a súčasne boli kariérnym vzorom pre určité vrstvy meštianskej inteligencie.⁹ V mnohých nemeckých, ale aj stredo-východných európskych mestách boli úrady akýmsi hnacím motorom rozvoja miest, v ktorých sídlili.¹⁰ K tomu, aby sa z niektorého mesta stalo zodpovedajúce úradnícke centrum, muselo samozrejme disponovať takými predpokladmi, ktoré ho predurčovali na takúto úlohu.

Tieto sídla inštitúcií priťahovali najmä skupinu, ktorá mala síce šľachtický pôvod, ale obyvateľmi mesta sa stali najmä s úmyslom uplatniť sa na pozíciách inteligencie. Najdôležitejším z týchto miest bola bezpochyby Bratislava, ktorá bola sídlom Uhorskej komory a Uhorskej rady, súčasne aj strediskom uhorských stavov, keďže väčšina snemov sa uskutočnila práve tu. Na významnú úlohu ju predurčovala aj blízkosť Viedne. Aristokrat, ktorý sa len s ťažkosťami zžíval s viedenským dvorom a Viedňou, prípadne s cudzím prostredím Prahy, sa tu dokázal istejšie presadiť v domácom, známom právnom systéme

⁸ EMBER Győző. *Az újkori magyar közigazgatás története Mohácsiától a török kiűzéséig*. Budapest, 1946.

⁹ NÉMETH István, H., ref. 6, 1. zv.

¹⁰ Pre oblasť Nemecka: ENNEN, Edith. Residenzen. Gegenstand und Aufgabe der neuzeitlichen Städteforschung. In: *Residenzen. Aspekte der hauptstädtlichen Zentralität von der frühen Neuzeit bis zum Ende der Monarchie*. Ed. ANDERMANN, Kurt. Sigmaringen, 1992. 189-198. (Oberrheinische Studien 10.); STÜRMER, Michael. „Wir fürchten uns vor einer Hauptstadt“. Das Hauptstadtproblem in der deutschen Geschichte. Tamže, s. 11-23; WOLG, Jürgen: Darmstadt als Residenz der Landgrafen und Großherzöge von Hessen. Tamže, s. 365-395; ANDERMANN, Kurt. Cours et résidences allemandes l'époque moderne. Bilan et perspectives de recherche. In: *Francia 22*. (1995), s. 159-175. Vývoj českého Jičína v 17. storočí výrazne ovplyvnil fakt, že Albrecht z Valdštejna si tu zriadil svoju rezidenciu, správou majetkov poveril tunajších úradníkov. JANÁČEK, Josef: Valdštejnův Jičín. (Příspěvek k otázce rozvoje vrchnostenských měst v první polovině 17. století). In *Česká města v 16.–18. století*. Ed. PÁNEK, Jaroslav Praha, 1991, s. 87-100; Por. aj ČECHURA, Jaroslav. Městská šlechta — součást pražského patriciátu? K otázce kontinuity pražského patriciátu 14.–16. století. In: *Documenta Pragensia* Ed. LEDVINKA, Václav – PEŠEK, Jiří. Praha, 1991, s. 64-82.

a najmä bez problémov dokázal komunikovať v reči, ktorá bola potrebná pre výkon politickej funkcie. Nie je teda náhodou, že pre Bratislavu bolo už v 16.- 17. storočí charakteristické, že tunajšia šľachtická societa disponovala mestským domom, zodpovedajúcim ich postaveniu a taktiež sa s obľubou dávali pochovávať v bratislavských kostoloch.¹¹ Neďaleká Trnava sa stala sídlom ostrihomského arcibiskupa a kancelára v jednej osobe, a tak aj centrom cirkevnej správy a správy cirkevných majetkov. Túto centrálnu funkciu posilnilo ešte vyššie školstvo, najmä Petrom Pázmányom založená univerzita, vďaka ktorej sa mesto stalo centrom vzdelanostného a kultúrneho diania v krajine.¹² Banská Bystrica, Kremnica, Banská Štiavnica, ale aj Baia Sprie a Baia Mare (dnes na území Rumunska, predtým Felső Bánya, Nagybánya v Satmárskej stolici) hrali významnú úlohu v hospodárskom živote krajiny, najmä v baníctve farebných a drahých kovov, a súčasne fungovali aj ako sídla banskej správy. Košice boli nepochybne metropolou Horného Uhorska, a to vďaka Spišskej komore a tiež skutočnosti, že tu sídlil hornouhorský hlavný kapitanát. To zohralo dôležitú úlohu aj pri zakladaní škôl v meste a neskôr aj pri založení akadémie.¹³

Všetci úradníci Uhorskej a Spišskej komory mali šľachtický pôvod a z tohto hľadiska ich môžeme zaradiť do tejto skupiny. Nájdeme medzi nimi takých, ktorí sa neuchádzali o získanie meštianstva, dokonca niekedy sa to zdalo byť nezlučiteľné s funkciou.¹⁴ Napriek tomu aj neskôr nachádzame takých úradníkov komory, ktorí dokázateľne mali meštianske právo a súčasne zastával aj komorský úrad. Wilhelm Draheim, ktorý zastával dôležitú úlohu nielen počas vlády Leopolda I., ale aj v časoch, keď bola komora podriadená Imrichovi Thökölimu, využíval výhody meštianskeho práva až do roku 1687, pričom platil za svoj mestský dom a podieľal sa na všetkých ťarchách, ktoré vyplývali z príslušnosti k meštianstvu.¹⁵ Z predstaviteľov komory, ktorí síce sídlili v meste, ale nezískali meštianske právo, je zaujímavé spomenúť prípad Františka Nagyváthyho, komorského radcu, ale aj viacero iných úradníkov, ktorí pochádzali z rakúskych provincií, predovšetkým z Tirolska a Štajerska. Títo zúročovali svoje doma získané vedomosti a skúsenosti z riadenia banských podnikov v banských podnikoch a kovohutách v tzv. dolnouhorských banských mestách. Ku koncu 17.

¹¹ PÁLFFY Géza. A magyar nemesség I. Ferdinánd Viedeni udvarában. In *Történelmi Szemle* 45 (2003), s. 45-60; PÁLFFY Géza. A Magyar Királyság 16. századi Habsburg Monarchiában. In *Századok* 141 (2007), s. 1075-1120; MIKÓ Árpád - PÁLFFY Géza. A pozsonyi Szent Márton-templom késő reneszánsz és kora barokk síremlékei (16-17. század). In *Művészettörténeti Értesítő* 51 (2002) 1-2, s. 107-172; FEDERMAYER, Frederik. *Rody starého Prešporka. Genealogický rozbor obyvateľstva a topografia mesta podľa súpisu z roku 1624*. Bratislava, 2003.

¹² GRANASZTÓI György. Trnava egyházi topográfiája (1579-1711). In: *Emlékkönyv Székely György 75. születésnapjára*. Budapest, 1989, s. 140-157.; GRANASZTÓI György. *A barokk győzelme Trnavában. Tér és társadalom 1579-1711*. Budapest, 2003.

¹³ KUBINYI András. Középkori helyek a középkor végi Abaúj, Borsod, Heves és Torna megyékben. In: *Hermann Ottó Múzeum Évkönyve* 37 (1999), s. 499-519.; KUBINYI András. *Városfejlődés és vásárhálózat a középkori Alföldön és az Alföld szélén*. Szeged, 2000. O Košiciach pozri H. NÉMETH István, H. ref. 6, 1. zv. 473-474.

¹⁴ Österreichisches Staatsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv, Altes Münz- und Bergwesen, Ungarn, Fasc. 1. fol. 364-367, 10.5.1553; fol. 738-741, 23.2. 1559; MOL E 244 (Min.) 400. zv. fol. 38-39. Košice, 9.7.1634; fol. 40. 14.7.1634; fol. 46-47. Košice, 14.12.1634; fol. 51-52. Košice, 11.3.1635; fol. 350. Košice, 20.4.1642.

¹⁵ AMK H III/2. mac. 86. fol. 99. 15.12.1687.

storočia sa stalo obzvlášť charakteristickým, že do komorských funkcií dosadzovali rakúskych alebo talianskych, predovšetkým však dolnorakúskych úradníkov, ktorí na svojich nových postoch vystriedali úradníkov pochádzajúcich z Uhorska. V takýchto prípadoch sa aj oni sami stávali obyvateľmi miest, ale skoro nikdy nepožiadali mestskú radu o udelenie meštianskeho práva.¹⁶

V mestách, kde vznikli významné vojenské strediská, ako napríklad v Košiciach či Varaždíne, do mesta prišlo naraz veľké množstvo šľachticov, ktorí sa rozhodli slúžiť panovníkovi vojenským remeslom. Hlavní kapitáni a ich dôstojníci, z ktorých mnohí boli prinútení opustiť svoje rodové majetky, sa húfne obracali na panovníka so žiadosťou, aby im povolil kúpiť si v meste dom. Mestá dostávali spočiatku panovnícke rozkazy na povolenie kúpy domov jednotlivo.¹⁷ Od polovice 16. storočia sa napríklad do Košíc, ktoré bolo sídlom hlavného kapitanátu, masovo sťahovali šľachtici, zamestnaní vo vojenskej správe a žiadali od panovníka povolenie na usadenie a kúpu domu. Do tejto skupiny patrili aj tí zahraniční vojaci, ktorí dosiahli významnú kariéru v Uhorsku. Pre rakúsku šľachtu znamenali totiž bojové polia a vojenské akcie proti Osmanom v Uhorsku významnú možnosť presadiť sa a zužitkovať tu svoje vojenské znalosti a nadanie. Pokiaľ pôsobili na kapitanáte v niektorom meste, najmä slobodnom kráľovskom, akými boli Košice či Varaždín, tam ich okamžite nachádzame ako usídlených obyvateľov mesta. Výnimku tvoria snáď len Győr (Ráb) a Nové Zámky, ktoré boli zemepanskými mestami patriacimi cirkvi. Svojmu postaveniu pevnostného mesta či miesta garnizóny môžu ďakovať práve tomu, že nemali štatút slobodného kráľovského mesta, ale pritom plnili všetky funkcie mesta a mali relatívne početnú vrstvu veľkoobchodníkov.¹⁸

¹⁶ GECSÉNYI Lajos. Egy kamarai tisztviselő a XVI. században. Nagyváthy Ferenc. In *Turul*, 72:3-4 (1999), s. 77-83; GECSÉNYI Lajos. A döntést előkészítő hivatalnoki elit összetételéről. A Magyar Kamara vezetői és tanácsosai a 16. században. In *Magyar évszázadok. Tanulmányok Kosáry Domokos 90. születésnapjára*. Ed. ORMOS Mária. Budapest, 2003, s. 100-113; GECSÉNYI Lajos - GUSZAROVA, Tatjana. A Szepesi Kamara vezető tisztviselői 1642–1672 között. In *Századok* 137. (2003), s. 653-672; O dolnouhorských banských mestách pozri H. NÉMETH István. A magyarországi abszolutista várospolitikai első lépései (XVI–XVII. század). Az alsó-magyarországi bányavárosok központi igazgatásának kialakulása. In *Lymbus. Magyarástudományi forrásközlemények* 2007, s. 361-407; H. NÉMETH István. Városi tisztújítások a királyi Magyarországon a 16–17. században. In *Arrabona* 45:2 (2007), s. 57-96; H. NÉMETH István. Az állam szolgái vagy a város képviselői? A központosuló várospolitikai hatásai a soproni politikai elit átrendeződésében. In: *Soproni Szemle* 61 (2007), s. 125-141.

¹⁷ AMK Schw. No. 2345, No. 1834. Panovník roku 1556 podporoval kúpu domu Michala Perényiho, ale mesto ho napriek tomu ani o rok nepovolilo. Tamže, No. 1775., Magyar Országos Levéltár (=MOL) (Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara regisztraturája, Benignae resolutiones (=E 21 (Ben. res.)) 539. zv. fol. 159.). Z roku 1558 vieme o snahe kapitána Jána Gyóniho a Mikuláša Némethyho o kúpu domu (AMK Schwarzenbachiana (=Schw.) No. 1932., 1928.) Némethy neskôr prepustil dom nemeckému kapitánovi Christophovi Haubitzevi (tamže, No. 2103). Roku 1562 mesto korešpondovalo s kráľom vo veci kúpy domu pre Juraja Széchyho a Františka Perényiho. Tamže, No. 2345, 2360, 2398–2399.

¹⁸ GECSÉNYI Lajos. Győr kereskedelmi szerepének változása a 16. században In: *Arrabona* 26-30 (1991), s. 23-43; GECSÉNYI Lajos. A 16–17. századi magyarországi városfejlődés kérdéséhez. (Az erődvár megjelenése). In: *Unger Mátyás Emlékkönyv*. Ed. E. KOVÁCS Péter - KALMÁR János - MOLNÁR V. László, Budapest, 1991, s. 145-158; GECSÉNYI Lajos. *Győr város telek- és házösszeírásai 1564-1602*. Győr, 2003. (Városi Levéltári Füzetek 7.); KISS István, N. Die ökonomische und soziale Basis der Verteidigung gegen die Türken in Ungarn, 16–17. Jahrhundert. In *Beiträge zur Geschichte der frühneuzeitlichen Garnisons- und Festungsstadt*. (Referate und Ergebnisse der Diskussion eines Kolloquiums in Saarlouis vom 24.-27. 6. 1980).

V slobodných kráľovských mestách sa novousadlíci stretávali s ťažkosťami a odporom, a zrejme aj tento odpor, ako aj menšia dôležitosť miest pri vojenských akciách boli dôvodom, že sa tu nestretávajú s takým množstvom šľachty, ako v spomenutých dvoch pevnostných mestách. V prípade šľachticov vo vojenských službách sa spočiatku množila skupina *non concivis armalistov*, ale niektorí z nich po získaní uhorského indigenátu sa stali vlastníkami panstiev a majetkov na území Uhorska, ako napríklad zriaďovateľ hornouhorského hlavného kapitanátu Hans Rueber von Pixendorf, ktorého majetky na Spiši vlastnili potomkovia až do konca 17. storočia.¹⁹ V meste žijúci šľachtici však už podľa rozdelenia Tomáša Matóczyho patrili do skupiny *nobiles possessionati*.

Nobiles possessionati

Aj keď sa nám môže zdať, že táto skupina je v podstate homogénna, aj medzi šľachtou vlastnícou pozemky a usídlenou v mestách môžeme rozlíšiť niekoľko skupín. Tieto sa líšia dôvodmi, ktoré prilákali (alebo aj prinútili) ich predstaviteľov, aby sa uchýlili medzi múry slobodných kráľovských miest. Niektorí členovia tejto skupiny podobne ako *noncivis* šľachtici sa do miest mohli nasťahovať vďaka špeciálnym charakteristikám týchto lokalít. Niektorí sa takto rozhodli práve pre vzhľadom na možnosti, ktoré núkali vyššie spomenuté správne inštitúcie. V prípade Bratislavy bolo dôležité, že bola relatívne blízko k hlavnému mestu, ale bola centrom uhorských stavovských orgánov a nebola cudzia ani rečou, ani zvykmi. Tieto dôvody boli pre vývoj miest vo všeobecnosti určujúce, veď práve v 16.–17. storočí sa začalo mohutné zastavovanie vnútorného priestoru miest palácmi aristokratov, ako na to poukázali aj výsledky konferencie, usporiadanej Archívom hl. mesta Prahy roku 2007. Aj pre mnohé západoeurópske mestá (najmä väčšie, kontinentálne centrá regiónov alebo krajín) bolo charakteristické množenie sa šľachtických palácov a domov. Novšie výsledky výskumu českých a moravských miest v 17.–18. storočí taktiež poukázali na to, že podobný jav sa odohrával aj tu. Václav Bůžek a Petr Maťa skonštatovali, že po bielohorskej porážke zosilnela tendencia, že vidiecke rezidencie sa stali symbolom moci, ale centrom šľachtického života sa stali mestské paláce.²⁰ V Uhorskom kráľovstve sa riadiaca funkcia nespájala s miestom panovníckeho dvora. V Nemecko-rímskej ríši sa práve pre rozdrobenosť ríše vytvorilo množstvo rezidenčných miest, kde objavenie sa aristokratickej rezidencie jednoznačne signalizovalo usadenie dvora, k čomu dochádzalo najmä na prelome 15. a 16. storočia.²¹ Politická situácia v Uhorsku bola špecifická, pretože skutočným centrom bola

---

Ed. HERRMANN, Hans-Walter - IRSIGLER, Franz Saarbrücken, 1983, s. 173-198. (Veröffentlichungen der Kommission für Saarländische Landesgeschichte und Volksforschung 13.)

¹⁹ H. NÉMETH István, ref. 6, 1. zv. 289-301.

²⁰ BŮŽEK, Václav - MAŤA, Petr: Wandlungen des Adels in Böhmen und Mähren im Zeitalter des Absolutismus (1620–1740). In *Der Europäische Adel im Ancien Regime: Von der Krise der ständischen Monarchien bis zur Revolution (ca. 1600–1789)*. Kolloquium veranstaltet von der Professur für Geschichte im Institut für Kulturgeschichte der frühen Neuzeit der Universität Osnabrück, gefördert von der Gerda-Henkel-Stiftung, Osnabrück 9. bis 11. Sept. 1999, AHF-Information No. 76. vom 22.09.1999

²¹ *Histoire de la France urbaine, 3: la ville classique*. Ed. LE ROY LADURIE, Emmanuel Paris, 1981, s. 130-

Viedeň, ale vo vnútri krajiny v menšej miere takéto funkcie plnili Bratislava, Košice a od 18. storočia Pešť-Budín. Od 18. storočia však paláce aristokratov, ktoré sa objavovali v slobodných kráľovských mestách, poukazovali na skutočnosť, že pre aristokraciu bola veľmi dôležitá prítomnosť tak vo Viedni, Budíne či Pešti, ale v rovnakej miere aj v regionálnych strediskách – v Bratislave či Košiciach. Túto tendenciu jasne vykresľuje aj fakt, že roku 1717 nachádzame v Bratislave už 109 šľachtických domov.²²

V polovici 16. storočia sa však s podobným javom môžeme stretnúť nanajvýš v Bratislave. Vzhľadom na okolnosti doby v tomto čase nebola pre majetnú šľachtu prvoradá reprezentácia, alebo výhody kariérneho postupu, ktoré mestá mohli poskytnúť, ale úplne iné skutočnosti. Osmanská okupácia, ako aj neblahé následky militarizácie spoločnosti nútili šľachtu, aby v meste hľadali bezpečie tak pre seba a svoju rodinu, ako aj pre hnutelný majetok. František Alaghy práve z týchto príčin žiadal roku 1611 košickú mestskú radu, aby mohol 300 sudov vína zo svojich viníc uskladniť vo svojom bezpečnejšom košickom dome.²³ V polovici 16. storočia čelili Košice hromadnému záujmu stoličnej šľachty o kúpu domu v meste. Žiadosti, ktoré podali stolice, nezostali bez odozvy, pretože panovník už roku 1557 prikázal Košiciam, aby nekládli prekážky stoličnej šľachte v ich snahe kúpiť si v meste dom.²⁴

144, 391-408, 464-469; LYNCH, John. *The Hispanic World in Crisis and Change*. Oxford, 1992; ENNEN, Edith. *Mitteuropäische Städte im 17. und 18. Jahrhundert*. In *Die Städte Mitteleuropas im 17. und 18. Jahrhundert*. Ed. RAUSCH, Wilhelm. Linz/Donau, 1981 (Beiträge zur Geschichte der Städte Mitteleuropas 5), s. 1-20; KOLB, Johann. *Heidelberg die Entstehung einer landesherrlichen Residenz im 14. Jahrhundert*. Sigmaringen, 1999 (Residenzforschung 8.); STOLZ, Michael. *Residenz, Hof und Verwaltung der Erzbischöfe von Magdeburg in Halle in der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts*. Sigmaringen, 1998; KELLENBENZ, Hermann. *Die Gesellschaft in der mitteleuropäischen Stadt im 16. Jahrhundert*. In *Die Stadt an der Schwelle zur Neuzeit*. Ed. RAUSCH, Wilhelm Linz/Donau, 1980, s. 1-20, 14.; AMANN, Konrad. *Die landesherrliche Residenzstadt Passau im spätmittelalterlichen deutschen Reich*. Sigmaringen, 1992. (Residenzforschung 3), s. 195-197; MÜLLER, Christina. *Karlsruhe im 18. Jahrhundert. Zur Genese und zur sozialen Schichtung einer residenzstädtischen Bevölkerung*. Karlsruhe, 1992, (Forschungen und Quellen zur Stadtgeschichte Schriftenteile des Stadtarchivs Karlsruhe 1.), s. 280-285; *Stadt und Hof. Schwerin als Residenzstadt im 16. Jahrhundert*. Ed. THORSTEN Albrecht. Schwerin, 1995, (Schriften zur Stadt- und Regionalgeschichte 3.); RAPP, Wolf-Ulrich. *Stadtverfassung und Territorialverfassung. Koblenz und Trier unter Kurfürst Clemens Wenzeslaus (1768-1794)*. Frankfurt/M., 1995. (Europäische Hochschulschriften 3/667.); MEINHARDT, Matthias - RANFT, Andreas. *Das Verhältnis von Stadt und Residenz im mitteleuropäischen Raum. Vorstellung eines Forschungsprojektes der Historischen Kommission für Sachsen-Anhalt*. In *Sachsen und Anhalt* 24. (2002/2003), s. 391-405; MEINHARDT, Mathias: *Chancengewinn durch Autonomieverlust. Sächsische und anhaltische Residenzstädte zwischen bürgerlicher Selbstbestimmung und fürstlichem Gestaltungswillen*. In: *Der Hof und die Stadt. Konfrontation, Koexistenz und Integration in Spätmittelalter und Früher Neuzeit*. Ed. PARAVICINI, Werner - WETTLAUFER, Jörg. Ostfildern, 2006 (Residenzforschung 20), s. 37-62; WÜST, Wolfgang. *Tituli, gradus et caeremoniae. Höfisch-urbane Schnittstellen aus reichsstädtischer Perspektive*. Tamže, s. 307-325; KRISCHER, André. *Ceremoniali Colniense. Zur symbolischen Konstitution kurfürstlicher Herrschafts- und reichsstädtischer Autonomieansprüche in Köln*. Tamže, s. 327-346. O Viedni: *Ein Zweigeteilter Ort? Hof und Stadt in der Frühen Neuzeit*. Ed. PILS, Susanne Claudine. Innsbruck/ Wien/ Bozen, 2005.

²² LAUTER Éva, S. *Pozsony városa új szerepben*. In: *Idővel paloták... Magyar udvari kultúra a 16-17. században*. Ed. ETÉNYI Nóra, G. - HORN Ildikó, s. 161-163; TÖLGYESY Felicia: *A pozsonyi barokk építészet*. Budapest, 1937; *Magyarország műemléki topográfiaja*. Ed. DERCSÉNYI Dezső. Budapest műemlékei. 1-2. Budapest, 1955, 1962; KOSÁRY Domokos. *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*. Budapest, 1996, s. 231-233. O šľachtických domoch Archív hlavného mesta Bratislavy (=AMB) Spisový materiál, Lad. 52. Fasc. I. Nr. 1.

²³ AMK, Supplementum H. Listiny, listy a spisy (=H I.) 5442/27. Tokaj, 25.11.1611.

²⁴ AMK Schw. No. 1775, 1834, 1928, 1932, 2103, 2345, 2360, 2398–2399. Por. CJH 1557:45, MOL E 21 (Ben.

Mestská rada na to pristupovala s nevôľou a už roku 1562 sa sťažovala panovníkovi, že v meste býva okolo 60 šľachticov.²⁵ To, že do Košíc sa v krátkom čase nasťahovala relatívne početná šľachtická komunita, môže mesto d'akovať tomu, že od roku 1552 zastávala významné miesto ako vojensko-správne mesto.²⁶ V každom prípade však fakt, že Habsburskí panovníci v každom jednotlivom prípade museli napomínať mestskú radu, aby umožnila najmä tým šľachticom, ktorí boli vojakmi zadovážiť si vlastný dom, poukazuje na silný odpor mesta. Zároveň každé omeškané panovnícke rozhodnutie poukazovalo na citlivosť situácie.²⁷

Zákonný článok povoľujúci a regulujúci sťahovanie šľachty do miest (z. čl. 62/1563) sčasti chránil mestské privilégia, ale súčasne vyhovel aj oprávneným nárokom šľachty, utekajúcej pred hroziacim osmanským nebezpečenstvom. Zákon umožňoval šľachte, ktorá musela opustiť svoje obydlia, aby si v mestách kúpila domy, ale len s podmienkou, ak sa budú podieľať na všetkých ťarchách a platbách rovnako ako mešťania.²⁸ Tento kompromis (ako kompromisy vo všeobecnosti) nevyhovoval v plnej miere ani jednej strane; mestá sa uznášali na jednom nariadení obmedzujúcim usídleniu šľachty v meste za druhým, šľachta sa zase stále viac ohradzovala proti spoluúčasti na verejných poplatkoch. Okrem odmietania podieľať sa na znášaní spoločných tiarch spôsobovalo mestám stále väčší problém aj kupovanie domov šľachticmi. Tieto domy totiž teoreticky spadali pod právomoc orgánov mesta, ale v skutočnosti sa v stále väčšej miere dostávali mimo jeho dosah, najmä v otázkach odúmrte.²⁹ Zväz hornouhorských miest, ktorý obvykle celkom úspešne zastupoval záujmy miest, bol od prvej tretiny 17. storočia stále častejšie nútený riešiť otázku šľachtických domov v mestách. Predstavenstvá miest v nejednom prípade pohnali kauzu až pred Spišskú či Uhorskú komoru, najmä keď od vyššej inštancie očakávali rozhodnutie v podstate veľmi ťažko riešiteľných sporoch. Predstavitelia miest sa všetkými možnými prostriedkami snažili bojovať proti tomu, aby sa mestský dom dostal mimo ich kompetencie, a ak sa naskytla možnosť, pokúsili sa získať späť domy, ktoré predtým boli v rukách šľachty. Dôvodom bolo najmä to, že v takýchto prípadoch sa z rúk mesta dostal vďaka odúmrti veľký počet domov, čo spôsobovalo problémy najmä v dobách, keď sa mestá dostali do finančných ťažkostí. Súčasne

---

res.) 539. zv. fol. 159.

²⁵ AMK Schw. No. 2345.

²⁶ Na sneme roku 1552 na návrh Gabriela Bethlena dolná tabuľa žiadala panovníka, aby šľachtickí vojaci slúžiaci na pohraničných hradoch, ktorí nemajú trvalý pobyt, dostali povolenie usadiť sa v slobodných kráľovských mestách. Mestskí vyslanci však jednohlasne protestovali, napriek tomu Ferdinand I. tento návrh odsúhlasil a zákon sa zapísal do zákonníka. *Monumenta comitialia regni Hungariae. Magyar Országgyűlési Emlékek*. Ed. FRAKNÓI Vilmos – KÁROLYI Árpád. Budapest, 1874–1917. (=MOE) 3. zv. 343; CJH 1552:45.

²⁷ H. NÉMETH István. Kassai polgárok és katonák a 16. században (A hadsereg beköltözésével jár társadalmi és közigazgatási jelenségek a felső-magyarországi városok életében a Mohácsot követő évtizedek során). In: *Levéltári Közlemények* (=LK) 68 (1997), s. 174-175.

²⁸ *Magyar Törvénytár, Corpus Juris Hungarici*. Ed. KOLOSVÁRI Sándor – ÓVÁRI Kelemen. Budapest, 1899 (=CJH), 1563:62.

²⁹ Por. prípad vincúra Hansa Rabera, ktorý stál v službách hlavného kapitána Hansa Ruebera. AMK, Supplementum H. Listiny, listy a spisy (=H II.) Košice, 17.5.1582, resp. návrh Spišskej komory: MOL Magyar Kincstári Levéltárak, Szepesi Kamara levéltára, Benigna mandata (=E 249 (Ben. man.)) 1578. No. 153. Viedeň, 10.7.1578.

šľachtickí majitelia týchto domov čím ďalej, tým ťažšie platili dane, a stavovské výsady sa stále častejšie uvádzali ako argument, aby mohli uprieť povinnosť platiť dane mestu. Tento výpadok financií však spôsoboval mestám príliš veľkú záťaž.³⁰ V 50. rokoch 17. storočia sa problémom šľachtických domov v mestách zaoberali aj stolice.³¹ Dobrým príkladom je kauza okolo domu zástupcu hlavného kapitána Jána Bornemisszu, ktorý mimoriadne zhoršil vzťahy medzi košickou mestskou radou a Abovskou stolicou. Zástupca hlavného kapitána totiž zo svojho testamentu úplne vynechal mestskú radu. Po jeho smrti sa okrem mestských testamentárov objavili aj vyslanci Abovskej stolice, aby si uplatnili nárok na svoje práva. Civilný dom Bornemisszu však zostal otáznym, pretože zástupca hlavného kapitána zomrel bezdetný, a (podľa senátu) právo na jeho dom malo mesto. Toto sa však mestským radným nepodarilo dosiahnuť, v čom nemalú úlohu zohralo aj to, že Bornemisszovým nástupcom nebol nik iný, ako samotný hlavný kapitán, teda František Wesselényi.³² Časť mestských domov sa takýmto spôsobom dostala do rúk šľachty, a tak prešli spod právomoci mesta do právomoci stolice. Proti tomu mohlo samotné mesto, alebo spoločne celé spoločenstvo hornouhorských miest urobiť nanajvýš toľko, že podávali celé série protestov. Jedinou účinnou možnosťou bolo, ak sa pri kúpe domu dokázali dohodnúť s kupcami, že domy „predajú výlučne len concivis-om“. Mestská rada si o tom obvykle vyžiadala aj záväznú obligáciu.³³

Mesto ako stredisko obchodu malo veľký význam aj pre aktivity šľachty v hospodárstve, najmä ako trh pre víno a iné poľnohospodárske komodity, dopestované na šľachtických panstvách. Najťažšie riešiteľnou príčinou napätia medzi mestami a šľachtou bol problém s dovozom a výčapom vína. Problém mal jednoduchú príčinu: tak pre mestá, ako aj pre šľachtu znamenal výčap vína jednu z najvýnosnejších podnikateľských aktivít.³⁴ Od polovice 16. storočia mal dovoz a výčap vína šľachticov zásadný vplyv na pokles príjmov miest. Časť šľachty prislúchajúcej do mesta si získala priazeň hlavného kapitána, aby mohla predávať víno bez súhlasu mesta. To však vážne ohrozovalo záujmy tých, ktorí získali mešťanstvo, veď slobodný dovoz a výčap patril medzi ich dôležité výsady a najmä zdroje príjmov.³⁵ Vdova po Michalovi Perényim využila túto možnosť a predala v meste veľké množstvo vína. Napriek tomu, že to panovník zakázal, šľachtici, ktorí získali povolenie od hlavného kapitána Jána Pethého z Gerše v týchto rokoch slobodne predávali svoje vlastné víno, a to tak vo veľkom, ako aj v malom.³⁶ V posledných desaťročiach storočia sa otázka kúpy domov šľachtou, ako aj

³⁰ AMK H I. 11453/41. Bardejov, 12.6.1699; Supplementum H. Mestské knihy a registre, Knihy mestskej administratívy, Veľká mestská kniha (Liber civitatis maior) (=H III/2. pur.) 22. fol. 51, 1.4. 1650; fol. 117, 3.2.1651 H III/2. pur. 25; fol. 116, 14.12.1664.

³¹ AMK H III/2. mac. 63. fol. 272.

³² AMK H III/2. mac. 63. fol. 419-427, 4.8. 1653; Schw. No. 8155. Por.H III/2. mac. 63. fol. 523, 24.4. 1654.

³³ AMK H III/2. mac. 63. fol. 429.

³⁴ LADOMERSZKY Pál. *Kassa gazdaságpolitikája a török hódoltság korában*. Szeged, 1943, s. 19, 30-32.

³⁵ NÉMETH István, H., ref. 6, s. 318-334, 450-451.

³⁶ AMK Schw. No. 1965, 1971; KOMORÓCZY György: *Borkivitelünk Észak felé*. Košice, 1944, s. 141-142.

ich právo výčapu stávalo stále viac pertraktovanou témou.³⁷ Aj keď niekoľkí vysokopostavení šľachtici výnimočne získali povolenie, aby zo svojich panstiev vozili víno do mesta,³⁸ vo väčšine prípadov však mesto s dovozom nesúhlasilo.³⁹ Otázka dovozu vína sa zvlášť aktualizovala v období pätnásťročnej vojny, keď šľachtici vlastníci domy v bezpečnejších mestách tu začali skladovať aj svoje vína pred vojskami, pustošiacimi ich vidiecke kúrie. Na prelome 16.–17. storočia sa v listoch, adresovaných senátom miest, neraz stretávame s týmto argumentom. Vo väčšine prípadov aj senáty uznali takto formulované vysvetlenie za odôvodnené a posudzovali ho pozitívne.⁴⁰

Najvýraznejším dôsledkom týchto hospodárskych výhod bol fakt, že mnoho šľachticov sa práve pre ne rozhodlo získať meštianske práva a tým sa spolupodieľať aj na povinnostiach z nich vyplývajúcich. Niektorí totiž riešili dovoz vína spôsobom, že sa uchádzali o meštianske práva a keď ich získali, mohli slobodne vozit' víno do svojich mestských domov, dokonca ho tam mohli aj predávať. Nedostatok prameňov nám nedovoľuje presnejšie určiť, ako často sa to stávalo, ale napríklad z listu Jána Bessenyeho sa môžeme dozvedieť, akú dôležitú úlohu hral slobodný dovoz vína pri uchádzaní sa o meštianstvo. Miesto dlhého vysvetľovania nech hovorí list, ktorý napísal Ján Bessenyei 22. júla 1622: „*Je pred vašimi milosťami známe, že v uplynulých rokoch som sa pre privilegium poctivého mesta Košice a pre možnosť slobodne dovážať svoju trošku vínečka stal členom meštianskej spoločnosti vašich milostí. Keďže však ja nie som ani kupec, ani krajčír či kožušník, a žiadne také remeslo neovládam, ktoré by ma oprávňovalo continue žiť medzi vami, musel som sa dať do služieb pánov, aby som si statočne zarobil na chlieb*“. Bessenyei sa svojho práva vzdal len s ťažkým srdcom, v dôsledku momentálnej núdze. Stal sa familiárom Juraja Szécsiho, ktorý bol verným prívržencom Habsburgovcov. Keďže však Košice boli v tom čase na strane Gabriela Bethlena, nepokladal za možné, aby slúžil svojmu pánovi ako mešťan mesta, ktoré stálo na Bethlenovej strane.⁴¹ Od polovice 17. storočia sa okrem slobodného predaja vína začínajú objavovať aj iné, podobné záujmy. Nezanedbateľným sa stalo aj zvyšovanie zisku, pochádzajúceho z výroby šľachtických hospodárstiev, ktorý pochádzal z poplatkov, vybraných (podľa štatútov miest a celkom podľa práva) od tovaru, ktorý na mestské týždenné trhy priniesli šľachtici. Šľachtici sa snažili využiť aj iné hospodárske výhody, ktoré slobodné kráľovské mestá ako centrá trhov ponúkali. Pokúšali sa komodity, vypestované na vlastných alódiách alebo vybrané od poddaných speňažiť na mestskom trhu bez zaplatenia

³⁷ Na sneme roku 1598 sa vyostřil spor o šľachtickom práve výčapu v mestách ako i o dovoze vína do miest. MOE 9. zv., s. 155, 187. Por. 10. zv., s. 148-149, 152-153, 274-275, 286-288, 299-300, 317-320, 348, resp. 11. zv., s. 832, resp. 10. zv., s. 274-275, 299.

³⁸ Ján Alaghy mohol doviesť do mesta dva sudy vína len na odporúčanie kancelára Jána Listyho. AMK H I. 2301/85. Viedeň, 23.3.1561.

³⁹ Juraj Jalkay ónodský kapitán roku 1597 rozhorčený písal košickej rade, že jeho sluhu nevpustili do mesta, lebo viezol víno. AMK H I. 4718/28. Ónod, 24.5. 1597.

⁴⁰ AMK H I. 5442/27. Tokaj, 25.11.1611.

⁴¹ AMK H I. 5991/14. Bardejov, 6.7.1622.

príslušných poplatkov, pričom ich tu chceli predať za výhodnejšie ceny. Proti takej konkurencii mestá vystupovali najmä snahou zamedziť udelenie mešťanstva šľachticom.⁴²

Mesto ako centrum kultúry a vzdelania zohralo dôležitú úlohu aj pri vzdelávaní šľachtických synov. Bolo by zaujímavé preskúmať, ako sa táto skutočnosť prejavila v Trnave, známej svojou univerzitou a predtým akadémiou, ako ovplyvnila vzťah mesta a cirkevného centra, alebo aké konflikty z tejto situácie mohli vyplývať. V prípade košického jezuitského kolégia, neskôr akadémie totiž poznáme také prípady, ktoré vypovedajú o vzniknutých konfliktoch. Tak pre Trnavskú univerzitu, ako aj pre košickú akadémiu znamenal problém, že okrem mešťanov a šľachticov, žijúcich v meste vnikala do mesta aj skupina osôb s mimoriadnym právnym postavením, ktoré nepatrilo pod právomoc mesta. Takýto jav nie je ojedinelý, pretože bol potencionálnym zdrojom konfliktov v každom meste, kde fungovala nejaká vzdelávacia inštitúcia. Tento stav napokon prinášal také riešenia, ktoré v prípade uhorských miest nachádzame len zriedkavo. Obe mestá – Trnava i Košice – na konci 17. storočia zjednotili svoje stanovisko.⁴³ Košice priťahovali najmä šľachtických mladíkov z Abovskej, Zemplínskej a Šarišskej stolice. Pre nich bolo najlacnejším riešením, ak rodina vlastnila dom, alebo ak ho dovedty nemala, tak si ho v meste zakúpila a tak vyriešila bývanie svojich synov počas štúdia. Z odporúčajúceho listu Mikuláša Bercsényiho vieme, že synovia Žigmunda Drugetha z Humenného alebo pani Guadamiovej takto bývali a chodili do školy.⁴⁴

Armalistae concives – šľachtickí mešťania

Táto skupina je najproblematickejšia. V 16.–17. storočí totiž získalo šľachtický titul veľké množstvo mešťanov, ktorí však nechceli zmeniť ani svoj meštiansky životný štýl, ani spôsob obživy. Získanie šľachtictva taktiež nie v každom prípade znamenalo, že by sa bývalý mešťan, ktorý žil tradičným meštianskym životom, bol definitívne upísal stolici. Pre väčšinu mešťanov – a to nielen v Uhorsku – znamenalo získanie šľachtického titulu dosiahnutie najvyššieho statusu v danom období. Ich záujem, aby patrili do najvyššej spoločenskej skupiny svojej doby, môžeme pokladať za legitímny, veď získanie erbu sa stalo aj symbolom spoločenského vzostupu jedinca. Šľachtické mešťanstvo Uhorska v ranom novoveku sa však v žiadnom prípade nemôže stotožniť s predchádzajúcimi dvoma skupinami, ani s patriciátom, ktorý je známy v nemeckých mestách. A to ani v tom prípade, že ich jednotliví predstavitelia – využívajúc svoje humanistické vzdelanie – mohli používať toto označenie. Patriciát nemeckých miest totiž mal jeden mimoriadne dôležitý charakteristický znak, ktorý ich odlišoval od ostatnej šľachty a mešťanov. Patricijovia neboli len najvyššou vrstvou meštianskej elity, ktorá ovládala aj správu mesta a súčasne vlastnili aj šľachtický titul. Patricijovia nemeckých ríšskych miest tvorili totiž nielen spoločenskú, ale zároveň aj

---

⁴² AMK H II. 1646.

⁴³ AMK Schw. No. 10561/43. Trnava, 4.6.1692; Schw. No. 10561/54. Trnava, 18.5.1691.

⁴⁴ AMK Schw. No. 12859; Schw. Nr. 12859; Nr. 12862. Jelšava 29.8. 1709.

stavovskú kategóriu, ktorej prináležali zvláštne práva. Patricijovia boli totiž tými, ktorí mohli byť volení do najdôležitejších funkcií mesta a orgány mestskej správy mohli pozostávať výlučne z nich. Súčasne ich musíme jednoznačne odlišiť aj od šľachty, ktorá disponovala aspoň titulom Ritter (rytier), keďže ich dobová právna terminologická literatúra tiež nepokladala za jednu kategóriu. Johann Konrad Kerydemann roku 1646 z právneho hľadiska charakterizoval patricijov nasledovne: „*Es seind Geschlechter in der Reichsstädten, sondlerich Nürnberg, Augsburg, Ulm, Strassburg, welche auch für esel und hoch gehalten und sondrebar vor andern plebeis gefreier, aber sie erkennen das reichs Statrat und seind für freie Reichsritter vom Adel nicht zu halten.*“ Patricijovia v tejto dobe už nedisponovali viacerými takými právami, ktorými rytieri áno, napríklad nesmeli za zúčastňovať súbojov.⁴⁵

V mestách uhorského kráľovstva sa vytvoril celkom iný typ meštianstva. Toto meštianstvo – v protiklade s patriciátom nemeckých ríšskych miest – sa svojim šľachtickým titulom nestal vybranou vrstvou mestskej spoločnosti, ale ako mešťania sa stali aj príslušníkmi stoličnej šľachty! Privilegiálne listiny, vydané pre mešťanov sa totiž nijak nelíšili od tých, ktoré panovníci udeľovali ostatným šľachticom v krajine. Ak ich porovnáme s ríšskym šľachtickým právom, uhorský mešťan, ktorý získal erb, ho mohol nosiť a užívať všade, napríklad na svojom dome, náhrobku, ale aj pri súbojoch.⁴⁶ Na tento úzus poukazuje aj vývoj miest v neskorostredovekom Uhorsku. Podľa názoru Andrása Kubinyiho šľachta žijúca v mestách bola už od konca 14. storočia nebola typom starej, komitátnej šľachty, ktorá sa najviac podobala na patricijskú elitu nemeckých miest, ale vznikala z novej elity vedúcich predstaviteľov miest, ktorí sa živili najmä kupectvom a prípadne získali aj šľachtický titul.⁴⁷ Jeho konštatovania sú správne, pretože v Uhorskom kráľovstve sa nestretávame s právnou charakteristikou mešťanov-patricijov. S výlučnou zvoliteľnosťou patricijov sa ani v jennom uhorskom meste nestretávame. Jedinú výnimku z toho tvorila volebná prax banskobystrického meštianstva, pretože skupina tzv. Ringbürgerov mala v meste isté výsady, ktoré sa prejavovali v tom, že z troch kandidátov na richtára jedného mohli navrhnúť oni. To však neznamenalo, že by oni mali nejaké patricijské nadpráva, pretože nie všetci Ringbürgeri boli šľachticmi, a na druhej strane pasívne ani aktívne volebné právo, ktoré sa viazalo k meštianstvu, nemalo na tento zvyk zásadný vplyv.⁴⁸ V uhorských mestách sa

---

⁴⁵ Všeobecne o problematike pozri: ENDRES, Rudolf. Adel und Patriziat in Oberdeutschland. In: *Ständische Gesellschaft und soziale Mobilität*. Ed. SCHULZE, Winfried München, 1988. (Schriften des Historischen Kollegs Kolloquien 12), s. 221-238; KREYDEMANN, Johann Konrad. *Kurtzer Tractatus Von deß Teutschen Adels/ Sonderlich Der Freyen Reichs-Ritterschafft in Schwaben/ Staat/ Stand/ Ehren/ Würde/ Freyheit/ Recht/ Gerechtigkeit/ und alten Herkommenheiten; Und dann Wie dieselbe wider vortringende Beschwärt und Mißbräuch/ in bestand erhalten und fortgeplantzet werden können*. Tübingen, 1646, s. 41.

⁴⁶ Por. ÁLDÁSY Antal. *A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának címereslevelei 1200-1867*. 1-8. zv. Budapest, 1904-1942 passim.

⁴⁷ KUBINYI András: A budai német patriciátus társadalmi helyzete családi összeköttetéseinek tükrében a XIII. századtól a XV. század második feléig. In: *Levéltári Közlemények* 42 (1971), s. 239, 243-246, 255-256, 258-262.

⁴⁸ H. NÉMETH I. Városi tisztújítások, ref. 16, s. 57-96.

s týmto zvykom od konca 14. storočia už nikde nestretáme, a preto ani vtedy, ale najmä v ranom novoveku nemôžeme hovoriť o mestskom patriciáte.

Počet šľachtických mešťanov – podobne ako celkovo počet šľachty – stúpol v 16.-17. storočí, a tento jav sa v tomto období natoľko rozmohol, že už prakticky každý člen mestskej elity disponoval šľachtickým titulom. Mnohí z nich však ani po získaní erbovej listiny neopustili svoj predchádzajúci štýl života, ako ani spôsob obživy. Získanie šľachtického titulu nie v každom prípade znamenalo to, že obyvateľ mesta, ktorý predtým žil bežným meštianskym životom, poviesil teraz svoju šablú na stenu izby a svoj dom alebo obchod vyzdobil erbom, získaným od panovníka a súčasne sa navždy upísal stolici. Príslušníci rodu Szegedy z Mezőszegeđu, ktorí sa prisťahovali do Košíc, hoci získali šľachtický titul v poslednej tretine 16. storočia, sa až o storočie neskôr začlenili do strednej vrstvy stoličnej šľachty. Aj keď Michal Szegedy držal vo svojom dome zbrane, predsa pokračoval v kupeckom remesle svojich predkov.⁴⁹ Pre väčšinu mešťanov znamenalo získanie šľachtictva najvyšší uznaný spoločenský stav v danej dobe. Tento jav v žiadnom prípade nebol charakteristický len pre Uhorsko, pretože získanie titulu bolo cieľom najvyššej vrstvy mešťanov v celej Európe. S „poštátnením“ tejto praxe sa stretávame napr. vo Francúzskom kráľovstve alebo v Anglicku, pretože v týchto krajinách sa ostro rozlišovalo medzi tzv. „šľachticmi taláru“ a „šľachticmi meča“. Vedúci predstavitelia francúzskych miest v 17. storočí už automaticky získali šľachtictvo.⁵⁰ Snaha meštianstva dosiahnuť najvyššie možné postavenie v súdobej spoločnosti je pochopiteľná a napokon aj legitímna, veď získanie šľachtického erbu sa stalo symbolom spoločenského vzostupu jednotlivca. Ani samotné vedenie miest tento jav nepovažovalo za škodlivý jav, veď ich najvyšší predstavitelia vo veľkej miere pochádzali práve z meštianskych šľachticov, ako sme na to poukázali už v prípade Košíc či Šopronu.⁵¹ Nedostatok ich odporu je zrejmý aj z toho, že pražský zástupca spoločenstva miest Hans Ruda sa roku 1592 naraz zaoberal až tromi žiadosťami košických mešťanov.⁵²

Vzťah mešťanov k šľachtickému titulu bol asi taký, ako vo všeobecnosti pocit človeka, ktorý po niečom veľmi túži, ale je si vedomý, že na jeho získanie má malú šancu: teda súčasne odmietavý a zároveň po ňom prahol. Táto dvojkolajnosť je evidentná najmä vtedy, ak vo vnútri mesta vznikne konflikt. Tá časť meštianstva, ktorá získala šľachtický titul (možno zo závidi, možno z hospodárskych záujmov) zrejme iritovala ostatné vrstvy mestského

---

⁴⁹ J. ÚJVÁRY Zsuzsanna. Egy kereskedőcsalád metamorfózisa (A mezőszegeði Szegedi család). In: *Óra, szablya, nyoszolya. Életmód és anyagi kultúra Magyarországon a 17–18. században*. Ed. ZIMÁNYI Vera Budapest, 1994. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 9), s. 33-85. Analýzu pozostalosti Michala Szegedyho pozri s. 42-46.

⁵⁰ Prehľadne pozri: *Histoire de la France urbaine*. Dir. DUBY, Georges t. 3. La ville classique. CHARTIER, Roger – CHAUSSINAND-NOGARET, Guy – NEBEUX, Hugues – LE ROY LADURIE, Emmanuel. Paris, 1981, s. 167-168.

⁵¹ H. NÉMETH István. Az állam szolgái vagy a város képviselői? A központosuló várospolitikai hatásai a soproni politikai elit átrendeződésében. In *Soproni Szemle* 61. (2007), s. 125-141.

⁵² AMK H II. Praha, 12.12.1592.

obyvateľstva. Na jeseň roku 1611 sa v Košiciach stalo, že Tomáša Szabóho, Jána Tara a Františka Literáta, ktorí sa prechádzali pred pekárňou, práve tam sa zdržiavajúci František Tamási začal urážať, pričom im vravel: „*A keby som aj bol šľachticom, akože ním nie som, tak čo? Také šľachtictvo stojí za psie hovno*“. Po tomto košickí armalisti podali na Tamásiho žalobu, ktorý – ako sa to neskôr objasnilo – aj sám poškuľoval po šľachtickom titule, pretože všetci svedkovia jednohlasne potvrdili, že vo svojom obchode mal vyvesený erb, aj keď ho nevlastnil. Šľachtici však patrili do inej – vyššej daňovej skupiny a keď aj od neho požadovali vyššiu daň, Tamási odmietol platiť so slovami, že „*ani prd za to nedá*“.⁵³

Stolica sa v tomto prípade neangažovala – ani jednej zo sporných strán nenapadlo obrátiť sa na ňu. Postavenie šľachtického meštianstva však nebolo jednoduché – patrili zároveň do kompetencie mesta, i stoličných orgánov. A práve v tomto čase sa stolice vo zvýšenej miere začali zaujímať o šľachtu žijúcu v mestách. Abovská stolica už roku 1611 vystúpila s nárokom, aby košický mešťan a armalista Mikuláš Zagyvai neplatil dane mestu, ale stolici. Ale Zagyvai ako armalista nemal nijaký majetok mimo mesta, teda na území stolice a tak sa táto žiadosť zamietla ako úplne neoprávnená.⁵⁴ Identitu šľachtických mešťanov v tomto období môžeme jednoznačne označiť v tom zmysle, že oni sami – ak nemali nejaký mimoriadny dôvod – prijímali ako svoju vrchnosť mesto a hlásili sa pod jeho právomoci. Aj keď sa v najvyšších kruhoch meštianstva prejavovali snahy na získanie šľachtictva už dávnejšie, predsa len do prvej tretiny 17. storočia stolice nemali taký vplyv, ktorý by mohol nejakým spôsobom ohroziť zvrchovanosť miest nad týmito svojimi mešťanmi. Dovtedy ani mešťania, ktorí získali šľachtický titul, nereflektovali na nejakú ochranu u stoličných orgánov, najmä preto, lebo týmto by boli ohrozili svoje vlastné práva a postavenie.⁵⁵ V 16. storočí sa len celkom ojedinele stretávame s prípadmi, že by sa niektorý šľachtický mešťan obrátil na stolicu so žiadosťou o ochranu, a aj tieto výnimočné prípady sa viažu len k mimoriadnym udalostiam, ako napríklad obvinenie z podpaľáčstva.⁵⁶

Stoličná šľachta však začala jeden za druhým prijímať na sneme také zákony, ktoré podriaďovali mestskú šľachtu pod právomoc stolíc. Roku 1613 zaviazali armalistov, bývajúcich v mestách, aby platili dežmu,⁵⁷ roku 1622 zase armalistov slobodných kráľovských miest donútili zúčastniť sa šľachtickej insurekcie.⁵⁸ K naplneniu slova zákonov

⁵³ AMK H III/2. mac. 49. fol. 376-377, 379, 381.

⁵⁴ AMK H III/2. mac. 50. fol. 169, 27.9. 1611.

⁵⁵ Medzi členmi vnútornej rady bolo taktiež mnoho mešťanov, ktorí mali šľachtický titul. Výskumu tejto problematiky sa ešte mienim vrátiť, ale z doteraz uverejnenej odbornej literatúry a výskumov vyplýva, že najvyššia vrstva meštianskej spoločnosti si nárokovala také uznanie, aké prinášal zisk šľachtického titulu. J. ÚJVÁRY Zsuzsanna. *Kassa város társadalma a XVI. század közepétől a XVII. század második feléig*. Doktorská dizertácia 1979. (ELTE BTK Történeti Könyvtár, rukopis); J. ÚJVÁRY Zsuzsanna. Egy kereskedőcsalád metamorfózisa, ref. 49, s. 33-98.

⁵⁶ MOL Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara regisztraturája, Litterae ad Cameram exaratae (=E 41 (Litt. ad Cam.)) 1556 No. 42. Prešov, 4.5.1556.

⁵⁷ CJH 1613:4.

⁵⁸ CJH 1622:21.

však vtedy ešte nedošlo, ale vytvorili sa základy, aby sa stolice pri svojich požiadavkách mohli na ne odvolávať. Nie je preto náhodou, že košická mestská rada v súčinnosti s hornouhorským mestským zväzom vydali pre snemových poslancov Štefana Almássyho a Andreja Demeka príkaz, aby sa všetkými možnými prostriedkami snažili o to, aby nebol prijatý zákon o stoličnom zdaňovaní armalistov, žijúcich v mestách.⁵⁹ Takéto snahy v 30. rokoch nabrali na intenzite. V prvých troch rokoch desaťročia (1631, 1632, 1633) mestá opakovane museli vyžadovať rôzne privilégiá od palatína, ako aj od panovníka, napokon sa roku 1633 museli s Abovskou stolicou zvlášť dohodnúť.⁶⁰ Napriek tomu, že sa mesto Košice a Abovská stolica písomne dohodli, na sneme na prelome rokov 1634/35 sa problém šľachtických mešťanov opäť dostal do popredia. Stalo sa to na podnet vyslancov Abovskej a Zemplínskej stolice, ako aj vďaka protimestským postojom Pavla Szemereho.⁶¹ Roku 1635 Abovská stolica prikočila k účinnejšiemu zdaňovaniu armalistov, a napriek tomu, že mestská rada sa pokúsila odporovať neustálym útokom stolice, napokon musela uznať jej práva. Udalosti, ktoré predchádzali zákonom, prijatým na sneme roku 1635, ovplyvnili aj dianie v Abovskej stolici. Vyslanci zväzu miest v máji 1635 sa zúčastnili stoličnej kongregácie, a po návrate referovali o tom, že stoličná šľachta plánuje zdaniť šľachtických mešťanov. Košičania sa pokúsili v rámci obrany naťahovať čas a presvedčiť stoličných vyslancov, že šľachtici nie sú práve doma a nie je možné v jednom termíne ich sústrediť všetkých, ale tento pokus im nevyšiel. Na sťažnosti hlavného župana bola mestská rada napokon prinútená zvolať svojich šľachtických mešťanov a vyhovieť stolici.⁶² Aj zväz miest urýchlene zvolal zasadnutie, kde sa rozhodli vyslať poslov ku Spišskej komore. Súčasne sa dohodli aj na tom, že na stoličných zhromaždeniach budú zvlášť pozorne sledovať všetky podobné pokusy. Vyslanci zväzu miest v polovici augusta aj prišli do Košíc, kde zhromaždeným vyslancom miest zreferovali o tom, že arcibiskup a podkancelár Michal Lippay súhlasil s nimi vo veci kúpy domov a aj vo veci zdaňovania armalistov.⁶³ Výsledkom rokovania zväzu miest napokon bolo, že panovník 4. augusta 1635 vydal listinu, ktorou vyňal košických armalistov – teda šľachtických mešťanov – spod právomoci stolice, ako aj spod jej súdov.⁶⁴

Pochopiť celkovú tendenciu sa nám podarí najlepšie vtedy, ak preskúmame všetky písomnosti, ktoré vznikli pri prejednávaní predmetnej záležitosti zväzom hornouhorských miest. Roku 1642 sa prakticky súčasne prejednávali dva také spory, ktoré poukazujú na rast

⁵⁹ AMK Schw. No. 6118. Košice, 23.9.1625.

⁶⁰ AMK, Tajný archív (Archivum secretum) (=TA) H No. 5-8.

⁶¹ Hlásenia košických vyslancov Petra Molnára a Michala Debreczenyho. AMK H I. 6538/37. 23.12.1634 ; 6538/67. Košice, 11.1.1634.

⁶² AMK H III/2. pur. 18. fol. 134. 11.5.1635; H I. 6598/67. Sopron, 4.2. 1635.

⁶³ AMK H III/2. pur. 18. fol. 169–170., 223

⁶⁴ MOL Magyar Kancelláriai Levéltár, Magyar Királyi Kancellária regisztraturája, Libri regii (=A 57 (Lib. reg.)) 7. zv. pag. 1086-1087; resp. VISSI Zsuzsanna – TROSTOVSKY Gabriella – H. NÉMETH István – TUZA Csilla – CSAVLEK Judit – MAGYARI Gabriella – NÉMETH György: Libri regii, királyi könyvek, 1527–1918. DVD-ROM Budapest, 2006.

politického vplyvu stolíc a ktoré vážne ktoré poukazujú na to, že právomoc slobodných kráľovských miest nad vlastnými šľachtickými mešťanmi sa dostávala do ohrozenia. V Banskej Štiavnici prípad istého mešťana Ferdinanda Fischera a v Košiciach zase Pavla Váradiho poskytol stoliciam dôvod na to, aby spochybnili právomoc mesta nad týmito šľachtickými mešťanmi. Fischera predvolali roku 1641 pred súd Zvolenskej stolice. Zväz všetkých kráľovských miest okamžite protestoval a dolnouhorský zväz banských miest ako obranný krok dal sporné stránky predvolať pred súd pozostávajúci z vyslancov hornouhorského zväzu miest, kde sa skonštatovalo, že Zvolenská stolica konala protiprávne. Tá sa okamžite obrátila na palatína a vyhlásila, že podľa snemových zákonov všetci mešťania Banskej Štiavnice, ktorí disponujú šľachtickým titulom, spadajú do jej kompetencie a nie do právomoci mesta. Na podnet zväzu hornouhorských miest sa vtedy všetky slobodné mestá spoločne obrátili na palatína, ktorý v tomto prípade dal za pravdu im.⁶⁵

Prípadu Pavla Váradiho rovnako nechýbali nečakané zvraty a možno ešte lepšie ilustruje boj, ktorý zvädzali stolice za účelom získania zvrchovanosti nad šľachtickými mešťanmi. Váradi ako uctievaný košický mešťan zastával viacero funkcií, okrem iného ako mestský gróf sa staral o majetky mesta, pričom mu mestská rade neraz zverila do rúk aj starostlivosť o majetky sirôt.⁶⁶ Od roku 1630 bol členom volenej obce, od roku 1636 nepretržite do roku 1642 bol senátorom.⁶⁷ Bez toho, aby sme sa do podrobností venovali priebehu celého sporu (to bude predmetom samostatnej štúdie), poukážeme len na najdôležitejšie ponaučenia. V polovici roka 1642 vysvitlo, že Váradi nevyúčtoval príjmy mesta. Nebol to ochotný urobiť ani neskôr (kto vie, z akého dôvodu?) a ušiel na svoj majetok v Myslave. Odtiaľ potom posielal mestskej rade odkazy o svojej chorobe, pre ktorú sa nemôže dostaviť pred mestskú radu a pre teda nemôže vykonať ani zúčtovanie.⁶⁸ Keďže však Váradi vzhľadom na vážnosť svojej funkcie ručil za jej vykonávanie svojim majetkom, mesto mu okamžite zabavilo všetky hnuteľnosti i nehnuteľnosti na území mesta. Váradi, keďže bol šľachticom, sa vzápätí obrátil na stolicu, ktorá sa promptne poponáhľala na pomoc, lebo ako sa vyjadrila, je jej skutočným príslušníkom. Košice sa potom pokúsili chrániť svoje záujmy na krajinskej úrovni, pričom získali na svoju stranu aj zväz hornouhorských miest a vzápätí aj podporu všetkých slobodných kráľovských miest v celom Uhorsku. Abovská stolica sa však tiež rozhodla urobiť podobný krok a prípad sa tak dostal na rokovanie snemu. Spor trval celé štvrtstoročie a skončil sa dohodou medzi mestom a dedičmi Pavla Váradiho. Viac ako polovicu majetku, ktorá dovtedy obohacovala mesto, odovzdali Váradiho vdove Anne Mező-Szegediovej, ktorá medzičasom uzavrela manželstvo s abovským podžupanom Andrejom Hartyánim.⁶⁹

⁶⁵ Štátny Oblastný Archív v Levoči, Magistrát mesta Levoča (=AML) XIII/87/1. 23.12.1642.

⁶⁶ AMK H III/2. pur. 19. fol. 166. 6.3.1642; fol. 173. 21.3.1642.

⁶⁷ NÉMETH István: *Kassa szabad királyi város archontológiája. Bírák, külső és belső tanács (1500–1700)*. Budapest, 2006. (Fons könyvek 3.)

⁶⁸ AMK H III/2. pur. 19. fol. 225. 25.11.1642.

⁶⁹ Pozri aj H. NÉMETH István, ref. 6, 1. zv. 462-470; AMK Schw. No. 9062.

Novým prvkom vo Váradiho spore nie je len fakt, že ako košický mešťan, dokonca priamo senátor, sa o pomoc obrátil na stolicu. Vo veci sprenevery bol Váradi bezpochyby vinný. Svedčí o tom jeho správanie počas vyšetrovania i sporu, keď sa odmietal dostaviť pred mestský súd a okamžite hľadal ochranu u stolice. Skutočným ponaučením pre nás je, že v polovici 17. storočia stolica dokázala účinne ubrániť právoplatne odsúdeného Váradiho, vinného zo sprenevery, a po krátkom uväznení dokázala získať späť časť jeho majetku. Jeho vdova dosiahla ešte viac. Dostala späť na základe dohody s mestom väčšiu časť zabaveného majetku ešte pred ukončením súdneho sporu. Spoločné vystupovanie mesta a zväzu miest mohlo teda len oddialiť porážku Košíc. Na konci 60. rokov 17. storočia poklesol kredit miest a ich politický vplyv voči stoliciam do takej miery, že už nedokázali obrániť vlastných mešťanov, ktorí disponovali šľachtickými právami. Váradiho spor sa stal precedensom a po ňom sa počet podobných zvyšoval. Čoraz viac šľachtických mešťanov sa pokúšalo vyzuť spod zodpovednosti či ujsť trestu tým, že spochybnili právomoc mesta a predostreli svoje spory pred stolicu. Medzi ďalšie dôsledky Váradiho sporu môžeme rátať aj to, že stolice začali s väčšou intenzitou požadovať platenie stoličných daní šľachtickými mešťanmi. Košickej mestskej rade ešte roku 1644 podarilo dosiahnuť, že Juraj II. Rákóczi vydal listinu v prospech nezdaňovania armalistov. Košickí vyslanci, ktorí sa začiatkom januára 1648 vrátili zo stoličnej kongregácie, referovali však už o tom, že hlavný župan so súhlasom stoličnej šľachty nadhodil, aby boli armalisti žijúci v mestách zdaňovaní stolicami podľa zákonov, ktoré prijal snem. Dôvodom, že sa tak nestalo, bolo striktné odmietnutie zo strany mestských vyslancov,⁷⁰ respektíve intervencie zväzu miest, na základe ktorých žiadali, aby palatín Pavol Pálffy robil sprostredkovateľa medzi mestami a stolicami.⁷¹ Ale ešte v tom istom roku bola mestská rada prinútená uzavrieť s Abovskou a Šarišskou stolicou dohodu, že mesto je povinné od každého šľachtica žijúceho v meste, platiť po 25 zlatých ročne.⁷² Ale ani táto dohoda, ani sprostredkovanie palatína nebolo celkom úspešné, pretože palatín bol roku 1651 opäť nútený napomenúť Abovskú stolicu, aby od mestských armalistov za žiadnych okolností nevyberala dane, a aby ich nepodporovala v odmietaní platenia daní mestu.⁷³ O sedem rokov neskôr sa zväz miest spoločne postavil proti podobným praktikám stolice, ktoré narúšali územno-právnu autoritu mesta. Svojich poslov v tejto veci vyslali najprv k Spišskej komore, potom aj k palatínovi a kráľovskému personálovi, aby sa zasadili o riešenie problému.⁷⁴

V rokoch po Wesselényiho sprisahaní mali od šľachticov žijúcich v mestách podľa panovníckych nariadení vyberať dane mestá, ale stolice sa aj naďalej snažili, aby túto úlohu mohli vykonávať ony. Roku 1691 chceli stolice vyberať porciu od každého obchodníka, ktorý mal majetok mimo miesta, ako aj od armalistov, a to s takým odôvodnením, že oni

⁷⁰ AMK H III/2. mac. 61. fol. 18. 7.1.1648.

⁷¹ AMK Schw. No. 7771. Viedeň, 13.7.1649.

⁷² AMK Schw. No. 7771. Viedeň, 13.7.1649.

⁷³ AMK Schw. No. 8027. Viedeň, 6.3.1651.

⁷⁴ AMK Schw. No. 8027. Viedeň, 6.3.1651.

patria jednak svojim majetkom, ale aj ako šľachtici do právomoci stolíc. Panovník na radu palatína Pavla Esterházyho potvrdil svoje nariadenie, aby výber daní zostal v rukách miest.⁷⁵ O štyri roky neskôr však opäť musel zakročiť zväz hornouhorských miest, pretože podľa sťažností levočskej mestskej rady Spišská stolica vydala zákaz, aby mesto vyberalo od armalistov dane. Na schôdzi zväzu miest sa dohodlo, že vyšlú vyslancov k panovníkovi, ako aj k Johannovi Heidenreichovi, aby tomuto opatreniu stolice zabránili.⁷⁶

Otázka, do ktorého stavu v skutočnosti mešťan – armalista patrí, zostala problémom do konca raného novoveku. Ešte aj v období povstania Františka II. Rákócziho sa s ním stretávame ako nevyriešeným problémom. Podľa hlásenia vyslancov zo sečianskeho snemu totiž stavy a kancelár zastávali vo veci podobný názor. Kancelár Pavol Ráday totiž jednoznačne odmietol žiadosť vyslancov zväzu miest, aby bola riešená ich situácia, aby neboli povinní osobnej insurekcie a aby sa odmietli požiadavky stolíc. Sečiansky snem neprebíhal podľa zaužívaného zvyku, podľa ktorého každú stolicu reprezentoval istý počet vyslancov; tu sa stoličná šľachta zúčastnila vo veľkom počte a zastupovala samu seba. Z tohto dôvodu sa aj mešťania – armalisti mali osobne zúčastniť na Rákoši (kde sa pôvodne plánovalo zasadnutie snemu), resp. v Sečanoch. Kancelár Ráday sa od vyslancov, ktorí prišli na snem, okamžite informoval, kde sú meštianski armalisti a kedy prídu. Podľa vyslancov miest boli Rádayho otázky úplne neopodstatnené, pretože mestá *sa „na snemoch vždy prezentovali prostredníctvom svojich vyslancov“*. Kancelár síce zobral na vedomie výhrady miest, ale súčasne upozornil vyslancov zväzu na to, že všetci, ktorí *„disponovali, disponujú a želajú si disponovať šľachtickými slobodami“*, majú právo a súčasne aj povinnosť byť prítomným na stavovských snemoch. Týmto v podstate vyjadril, že šľachtickí mešťania nepatria do právomoci miest, pretože ich šľachtický stav je prednejší a významnejší, ako ich meštianstvo.⁷⁷ Krátko na to, roku 1706, sa samotní *„vo výsadných hornouhorských kráľovských mestách žijúci concivis armalisti“* obrátili na Františka II. Rákócziho, aby od neho získali oslobodenie od osobnej insurekcie. Šľachtickí mešťania sa odvolávali na to, že *„my, čo sme nemnohí šľachtickí concivis armalisti, sme starí, chorľaví, trpíme dnou a z veľkej časti sme boli cudzími národmi o všetko obratí, žijúci v biede... nie že nie sme vhodní na táborenie, ale dokonca nikdy sme ani neboli na vojenskej výprave“*. Šľachtickí mešťania ďalej pripomenuli, že oni nikdy nepatrili k stolici, pretože *„prisahali sme mestu, jeho kamenným múrom a na obranu mesta“* a okrem toho ako mešťania sú mimoriadne zaťažení platením kniežacieho vojska, najmä francúzskych delostrelcov a vojenských inžinierov, ako aj s ostatnými mestami spoločne vystavených vojakov. Na dorze listu sa zachoval aj názor kniežaťa: *„každého šľachtickou povinnosťou je osobná insurekcia, o čom sme dali rozhodnutie, a toho nech sa pridržiavajú, ak chcú zostať pri moci svojich šľachtických*

⁷⁵ Borsod–Abaúj–Zemplén Megye Levéltára. Sátoraljaújhely IV. 1001/b. 20. Kazinczy-Gyújt. Fasc. 162. No. 194. Viedeň, 7.12.1691; AML XXI/10. pag. 733-796. Viedeň, 10.11.1691.

⁷⁶ AMK H I. 11005/57. Levoča, 8.11.1695.

⁷⁷ AMK H II. Szécsény, 7.9.1705.

privilégii“.⁷⁸

Hoci sa stolice od prvej polovice 17. storočia mimoriadne snažili, nepodarilo sa im šľachtických mešťanov dostať pod svoju právomoc. Znamenali však akési „zadné vrátka“ pre stolice, ktoré neustále ohrozovali samosprávne práva slobodných kráľovských miest. Ako sme videli v súvislosti so spormi, ktoré sa viedli pred zväzom miest, šľachtické mešťanstvo sa neraz snažilo ťažiť z neprehľadnej situácie. Ich snahy však neboli namierené voči svojim mestám. Vo väčšine prípadov sa obrátili na stolice v záležitostiach, ktoré boli čisto osobné a boli v ich vlastnom záujme. Váradi vedel svoj majetok uchrániť len týmto spôsobom, ináč by mu ho mesto skonfiškovovalo. Jeho vdova zase využila protimestsky orientované zákony z polovice 17. storočia na to, aby získala aspoň čiastočne späť zabraté majetky svojho prvého manžela. Na konci storočia v niektorých prípadoch stolice dokázali dosiahnuť aj to, že zdanili šľachtických mešťanov. Politickú silu, ktorú získali počas Rákócziho povstania, zase využili na to, aby prinútili mešťanov k osobnej insurekcii, čo bolo dovtedy nepredstaviteľné. Týmto sa – hoci s veľkým časovým odstupom – vlastne naplnil nárok, ktorý sa nastolil ešte roku 1622 zákonným článkom č. 21. Tí mešťania, ktorí však ako mešťania získali šľachtický titul, sa spravidla podriadili nie stolici, ale mestskej vrchnosti. Svoje dane platili mestu a snažili sa vyhnúť sa osobnej insurekcii, ako sme videli, s odôvodnením, že oni prisahali vernosť mestu a nie stolici. Bolo by teda omylom domnievať sa, že ak raz mešťan získal šľachtictvo, okamžite sa začal správať a žiť ako šľachtic, popierajúc svoje predchádzajúce ja a zavrhnúc pôvodné povolanie.

Non possessionatus, concivis armalisti.

Túto kategóriu síce nenájdeme na zozname košického vyslanca Püspökiho Matóczyho, predsa však je potrebné upozorniť na to, že okrem vyššie prejednávaných skupín boli aj možnosti individuálnych osudov, ktoré poukazujú na prechodné stavy, resp. splynutie šľachtictva a mešťanstva. Rodina Peck, ktorá sa etablovala medzi elitu Bratislavy, prišla sem z rakúskych provincií. Christoph Peck bol ríšskym šľachticom, ale žil mešťanským životom, pôsobil najprv vo vonkajšej rade, potom dve desaťročia ako člen užšej rady a patrili k najvplyvnejším predstaviteľom mestskej elity. Venoval sa najmä obchodu. Ako člen užšej rady využil nielen svoje konexie, ktoré získal v meste, ale dokázal zužitkovať aj postavenie mesta v správe krajiny a napokon sa stal familiárom biskupa Štefana Fejérvöviho, ktorý bol súčasne aj predsedom Uhorskej komory. Sobášne vzťahy rodiny poukazujú na to, ako významne ovplyvňovalo mesto ako sídlo úradu pôvod manželov. V prípade Košíc, ktoré bolo takisto sídlom štátnych úradov, sme mohli len v ojedinelých prípadoch potvrdiť prienik mešťana do vysokých komorských funkcií a nadviazanie rodinných zväzkov s nie výlučne mešťanskými,

---

⁷⁸ AML II/177/7.

ale aj takými úradníkmi, ktorí stáli v službách finančných či vojenskosprávnych orgánov.⁷⁹ Zaťovia a nevesty Christopa Pecka boli sčasti potomkami obyvateľov Bratislavy, ktorí zastávali komorské funkcie, sčasti patrili k šľachte z okolia mesta, ktorí sa však tiež podieľali na riadení komory. Jeho syn Leopold bol najprv registrátorom Uhorskej komory, neskôr jej pokladníkom. Ďalším stupienkom jeho kariéry bola funkcia komorského radcu, potom sa stal kapitánom Pezinka a Svätého Jura a roku 1620 ho Gabriel Bethlen menoval riaditeľom komorských príjmov sedmohradského kniežat'a. Leopold Peck vybral za manželských partnerov svojich detí taktiež mešťanov, patriacich k mestskej elite, alebo takých šľachticov, ktorí boli súčasne aj zamestnancami komory. Rodostrom jeho manželky Anny Aichingerovej má veľmi podobné črty, aj tu sa stretne s členmi užšej mestskej rady, richtármi, ako aj komorskými úradníkmi (radcami, finančnými odborníkmi či tridsiatnikmi).⁸⁰

Osobnosť Jána Keviczkého je taktiež dobrým príkladom toho, akú kariéru mohol dosiahnuť stoličný šľachtic vo vojnu ohrozenom Uhorsku, ak sa stal mešťanom. Rod Keviczkých pochádzal z Turca, odkiaľ sa Ján Keviczky presťahoval do Gemera a prijal úrad vyberača desiatku. Pravdepodobne mal solídne právnické a hospodárske vedomosti a vstúpil do služieb Štefana Korlátha, hlavného hornouhorskeho kapitána Gabriela Bethlena a neskôr sa stal servitorom Melichara Alaghyho, hlavného kapitána vymenovaného panovníkom. Popri tom bol aj notárom Abovskej stolice, neskôr aj slúžnym. Keviczky je prototypom vzdelaneckého šľachtica, ktorý sa v záujme svojej kariéry a úradov prisťahoval do Košíc a v meste videl aj ďalšie možnosti svojho postupu. Roku 1636 získal meštianske právo, oženil sa s dcérou košického senátora a richtára Johana Langa, ktorá bola vdovou po taktiež šľachticom mešťanovi Pavlovi Kunovi.⁸¹ S takýmto zázemím sa veľmi rýchlo prepracoval aj do užšej rady. Vo vonkajšej rade pobudol len jeden rok, v druhom roku svojho meštianstva už obsadil siedme miesto v senáte, od roku 1640 patrila do štvorice najvplyvnejších predstaviteľov mesta. Deväťkrát bol zvolený za richtára.⁸² Stal sa vedúcou osobnosťou aj vo vyostrojujúcom sa spore medzi mestskými šľachticmi, stolicami a mestom, v ktorom šlo o právo výčapu vína. Je paradoxom, že sa ňou stal práve turčiansky šľachtic, ktorý sa oženil s meštianskou dcérou. Skupina okolo neho sa totiž veľmi ostro, až agresívne postavila proti všetkým, ktorí nejakým spôsobom ohrozovali práva mesta na výčap.⁸³ Po tom, ako Keviczkým vedená delegácia neuspela vo Viedni a v Bratislave, so slovnou podporou palatína v sprievode jedného senátora

---

⁷⁹ H. NÉMETH István. Košicei polgárok és katonák a 16. században (A hadsereg beköltözésével jár társadalmi és közigazgatási jelenségek a felső-magyarországi városok életében a Mohácsot követő évtizedek során). In: *Levéltári Közlemények* 68. (1997), s. 143-198.

⁸⁰ FEDERMAYER, Frederik. Leopold Peck (1560–1625) kincstárnok és családja. In: *Fejezetek Pozsony történetéből magyar és szlovák szemmel*. Ed. Czoch Gábor - Kocsis Aranka - Tóth Árpád. Pozsony, 2005, s. 156-200.

⁸¹ J. ÚJVÁRY Zsuzsanna. Polgár vagy nemes? A kassai patrícius-polgárok házassági-társadalmi kapcsolatai a XVII. században. In: *Ezredforduló – századforduló – hetvenedik évforduló. Ünnepi tanulmányok Zimányi Vera tiszteletére*. Ed. J. ÚJVÁRY Zsuzsanna. Piliscsaba, 2001. 395-426., 423-425.

⁸² H. NÉMETH István, ref. 67.

⁸³ AMK H III/2. pur. 22. fol. 316-318, 12.8.1652. ; fol. 318-319, 13.8.1652; fol. 324-325, 12.9.1652.

a niekoľkých drabantov bol na čele skupiny cechových tovarišov, ktorí veľkými drúkmi poobíjali vývesné štíty krčiem komory a hlavného kapitána.⁸⁴ Agresívneho šľachtického renegáta jeho šľachtickí „kolegovia“ zo srdca nenávideli a s radosťou podporovali všetky na neho napísané pamflety, v ktorých ho nazývali líškou. Mestská rada ho naopak, charakterizovala takto: „*múdry, rozumný, v práve našej krajiny znalý, s podkutým jazykom, so srdcom Herkula je náš hovorca, nech je našim hrdinom, akého je ťažko nájsť, v ktorom neprebýva len smelosť, ale aj žiaduca scientia a sapientia.*“⁸⁵

Mesto – šľachtický mešťan – mestský šľachtic: zákony a realita

V priebehu 16. storočia sa panovník snažil regulovať situáciu pri rešpektovaní práv miest s povoleniami sťahovania šľachty do nich, čo napokon odobrili a podporili aj krajinské snemy. Archívne pramene potvrdzujú tento obraz, pretože zatiaľ sa nenašiel doklad o takých veľkých konfliktoch, s akými sa ale dosť často stretávame v priebehu 17. storočia. Situácia sa po Bocskaiovom povstaní zásadne zmenila. Politicky posilnená šľachta si dokázala vy dobyť, aby sa prijali také zákony, pomocou ktorých sa mohla „natlačiť“ medzi mantinely určené mestskými samosprávami. Zákonný článok 6 z roku 1608 teoreticky zakázal, aby mestá za akýchkoľvek okolností mohli získať dedičný majetok.⁸⁶ Skutočné sťažnosti šľachty potom spojili so sťažnosťami Maďarov, podľa ktorých mohli Maďari v slobodných kráľovských mestách získať dom len za cenu mimoriadnych ťažkostí a aj ťarchy, ktoré im vyrubili, boli vyššie ako u nemaďarských, najmä nemeckých mešťanov. 13. článok z roku 1608 preto predpísal, aby pri reštauráciách, pri kúpach domov ako aj pri plnení povinností boli posudzovaní rovnako. Keďže zákon sa odvolával na starší zákon č. 62 z roku 1563, je jednoznačné, že pod ochranou Maďarov rozumeli predovšetkým šľachtu.⁸⁷

Je teda pochopiteľné, že niektorí šľachtickí obyvatelia miest práve v tomto čase začali využívať legislatívne diery, a pokúšali sa získať pre seba východisko spod nepriaznivých rozsudkov. V zápisniciach mestských rád sa v tomto čase začínajú objavovať také spory, v ktorých sa dá sledovať tento trend. Roku 1610 prejednávali pred košickou radou prípad Juraja Bozinkayho. Bozinkay bol šľachticom, ale na to sa začal odvolávať až po tom, ako sa spor začal pre neho vyvíjať nevýhodne. Vtedy vyhlásil, že nad ním mesto nemôže vyniesť rozhodnutie, pretože je šľachticom (odvolal sa na vhodný článok Tripartita) a spadá pod právomoc stolice.⁸⁸ Jeho prípad však možno pokladať za ojedinelý, totiž Štefan Thököli len mesiac na to zažaloval košického mešťana Petra Molnára, ktorého mestský notár zapísal ako

⁸⁴ AMK H III/2. fol. 333-334. 30.9.1652. Krátko na to komorský fiškál Mikuláš Sándor pozval dvoch kanonikov ako svedkov, a sťažoval sa aj mestskej rade, ale richtár všetko poprel. Tamže, 2.10.1652.

⁸⁵ AMK H I. 7707/24. Prešov, 16.12.1648; 7707/27. Prešov, 16.12.1648.

⁸⁶ CJH 1608 (predkorunovačný):6, § 3-5.

⁸⁷ CJH 1608 (predkorunovačný):13., MOE 12. zv. 746. Na predchádzajúce udalosti pozri snem v Krupine roku 1605 a Košiciach roku 1606. MOE 11. zv. s. 373, 406, 694-695, 832, 838, 12. zv., s. 413.

⁸⁸ AMK H III/2. mac. 29. fol. 267. 9.2.1610.

šľachtica.⁸⁹ Stoličná šľachta sa od 30. rokov 17. storočia stále intenzívnejšie pokúšala dosiahnuť, aby príslušníkov šľachty, ktorí žili v mestách, bez ohľadu na to, či patrili k armalistom a žili ako šľachtici alebo ako mešťania, a tiež bez ohľadu na to, koho oni sami pokladali za svoju vrchnosť, dostali pod svoju právomoc.

Tento jav je badateľný už na úplnom začiatku 17. storočia, keď v apríli 1605 na sneme v Szerencsi šľachta, ktorá sem prišla v zastúpení Štefana Bocskaja, prijala rozhodnutie, podľa ktorého „šľachtici žijúci v mestách a disponujúci erbovou listinou, spolu so šľachticmi ostatných stolíc sú povinní kniežat'u na jeho príkaz osobne povstať do boja“.⁹⁰ Na krupinskom sneme, ktorý bol vyslovene protimestsky naladený, sa zase prijala zásada, že okrem šľachticov vlastniacich jenu usadlosť, aj armalisti „ktorí žijú v slobodných mestách, aj mimo nich“ musia platiť daň, na výber ktorej bude dozerat' podžupan danej stolice.⁹¹ Zákonný článok 30 z roku 1630 napokon priniesol rozhodnutie, že armalisti (teda tí, ktorí disponujú len erbovou listinou, nie však majetkom) „bez ohľadu na to, či bývajú v slobodných kráľovských mestách, alebo v pohraničných hradoch, alebo hocikde inde, sú povinní platiť dane stolici“.⁹² O päť rokov neskôr, keď v zákonodarstve dominovala najmä starosť stavov i panovníka o udržiavanie obranného systému,⁹³ stolice dostali novú príležitosť na to, aby sa zamiešali do života miest. Na sneme sa šľachta neustále dožadovala tých svojich práv, ktorých aj dovtedy: slobodné kupovanie nehnuteľností pre šľachticov, bezplatný dovoz vína. Stoliční vyslanci sa stále hlasnejšie dožadovali, aby boli preverené erbové listiny mestských armalistov.⁹⁴ Na sneme napokon obnovili zákonný článok, ktorým sa povolilo slobodné kupovanie nehnuteľností v mestách, čím teoreticky dali zelenú skupovaniu týchto nehnuteľností šľachtou. Spolu s tým však posilnili aj tie zákony, ktoré predpisovali účasť na ťarchách mesta a tiež sa povolil slobodný dovoz vína na vlastnú spotrebu. Podľa znenia kompromisného zákona „za svoje domy, za meštianske statky, ako aj dlžoby u svojich meštianskych druhov nech sú povinní zodpovedať sa pred meštianskymi orgánmi, po splnení týchto podmienok však tieto voči nim a ich nehnuteľnostiam nemôžu vyvíjať žiadne právomoci“.⁹⁵ Napriek tomu, že medzi mestami a stolicami sa zrodila dohoda, ktorá naznačovala zmierenie, snemový zákonník predsa len poukazuje na ofenzívne snahy stolíc. Prijaté zákony podriadili teoreticky pod právomoc stolíc všetkých tých, ktorí sa akýmkoľvek spôsobom snažili spod jej právomoci vymaniť.⁹⁶

⁸⁹ AMK H III/2. mac. 29. fol. 288. 19.3.1610.

⁹⁰ „Nobiles armati (!) in civitatibus degentes personaliter cum aliis comitatum nobilibus penes personam principis etiam insurgere teneantur...“ MOE 11. zv. 165.

⁹¹ MOE 11. zv. 410, 503. Rozhodnutie potvrdil snem v apríli 1606 v Košiciach. Tamže, s. 780, 798-799, 816, 856.

⁹² CJH 1630:30. § 6.

⁹³ Zásobenie obranného systému si vyžiadalo zavedenie poltridsiatku, od poddaných požadovali daň vo výške 5 zlatých, celú sumu vybratú na tridsiatkových staniciach museli venovať na vydržiavanie vojska. CJH 1635:1.

⁹⁴ Hlásenie košických vyslancov Petra Molnára Michala Debreczenyho. AMK H I. 6598/67. Sopron, 4.2.1635.

⁹⁵ CJH 1635:21. § 2. To isté potvrdili zákonným článkom 75.

⁹⁶ V tomto čase si chceli podriadit' pod právomoc stolíc aj príslušníkov posádok obranných hradov. Podľa

Vyslanci miest na krajinských snemoch boli v týchto rokoch neustále vyzývaní k tomu, aby okamžite protestovali proti dovozu šľachtického vína do miest.⁹⁷ Na stoličných kongregáciách sa zase šľachta dožadovala toho, aby armalisti žijúci v mestách platili dane na výdavky stoličných poslancov a keby to títo odmietli, nech sa vyrubená daň vyberie z výnosov mestských majetkov.⁹⁸ Stolice teda vychádzajúc zo zákona pokladali za príslušníka stolice každú takú osobu, ktorá disponovala šľachtickými právami. Aj keď sa vyskytli prípady, že šľachtici dodržiavajúc zákony, riešili svoje spory pred mestskou radou,⁹⁹ vyskytovalo sa stále viac takých prípadov, keď napriek rozhodnutiu snemu z roku 1635 účastníci sporov pokladali za fórum riešenia svojich sporov stolicu. Rozhodovali sa pre stolicu napriek tomu, že v tomto čase aj palatín, aj panovník obvykle stáli na strane miest. Zo začiatku 40. rokov 17. storočia, keď sa počet podobných sporov rozmohol, poznáme ešte viac takých mandátov, z ktorých tento postoj jasne vyplýva.¹⁰⁰ Panovník roku 1643 vydal v prospech miest mandát, ktorý mal riešiť spory šľachticov žijúcich v mestách. Napriek tomu, že mandát bol prečítaný príslušníkom šľachty na kongregácii hornouhorských stolíc 9. februára 1643 a taktiež šľachte, zvolanej na radnicu 15. mája, otázka sa nedala tak jednoducho vyriešiť. Košickí šľachtici totiž už predtým vyjadrovali svoju nevôľu, že mesto od nich žiadalo platiť za víno, ktoré do mesta dovezli nad rámec svojej vlastnej spotreby.¹⁰¹ Pred košickou mestskou radou aj medzi dvoma vyhláseniami mandátu prebiehal takýto spor, v ktorom strana, ktorá prehrávala (mimochodom, podnotár mesta), sa snažil spod vykonania nepriaznivého rozsudku vyzuť výhovorkou, že ako šľachtic patrí do kompetencie stolice.¹⁰² Roku 1645 prejednávala košická mestská rada prípad Jána Rozgonyiho, ktorého ako šľachtica podporovala i stolicu. Počas sporu Rozgonyi, ktorý okrem iného zvedol aj manželky niekoľkých mešťanov, odmietol uznať nad sebou všetky rozhodnutia mestského súdu a obrátil sa na stolicu.¹⁰³ Napriek tomu sa v rokoch 1645 – 46 prejednávalo pred mestom ešte množstvo dedičských, ale aj iných sporov šľachty, ale na základe týchto niekoľkých príkladov nie je objektívne robiť všeobecné závery.¹⁰⁴

Po ukončení vojenských výprav Juraja I. Rákócziho na porade v Trnave sa hornouhorská šľachta ešte dôraznejšie dožadovala tých svojich výsad, o ktorých sme už hovorili v súvislosti so snemom z roku 1635. Vyťahovali sa rôzne argumenty, sčasti národnostné (maďarský

---

zákona by sa právomoc stolíc bola realizovala najmä v súdnictve nad obrancami pohraničných hradov - CJH 1635:75; por. aj zák. čl. 4, 19, 20, 26-29, 31 z roku 1635. Posledne spomínané snahy nemohli byť úspešné, pretože do tých čias sa už stabilizoval vlastný inštitút spravodlivosti hradných posádok, vojenský súd. PÁLFFY Géza: *Katonai igazságszolgáltatás a királyi Magyarországon a XVI–XVII. században*. Győr, 1995.

⁹⁷ AMK H III/2. pur. 18. fol. 152. 3.7.1635.

⁹⁸ AMK H I. 6598/47. Prešov, 17.7.1635.

⁹⁹ AMK H III/2. pur. 19. fol. 54. 16.3.1640. Pred košickou mestskou radou viedli spor dvaja šľachtici, František Barna Ferenc a Žigmund Abafi, vo veci domov.

¹⁰⁰ AMK H III/2. pur. 19. fol. 231. 16.12.1642; fol. 236. 9.2.1643.

¹⁰¹ AMK H III/2. pur. 19. fol. 236. 9.2.1643; fol. 251-253. 15.5.1643.

¹⁰² AMK H III/2. fol. 249. 1643.

¹⁰³ AMK H III/2. mac. 59. fol. 48-49, 24.8.1645.

¹⁰⁴ Taký bol napríklad prípad dedičstva rodiny Pap. AMK H III/2. mac. 60. fol. 33-37.

šľachtic proti nemeckému mešťanovi), sčasti náboženské (katolícka, alebo často aj kalvínska šľachta voči evanjelickému mešťanstvu). Na základe týchto argumentov sa šľachtickým stavom podarilo dosiahnuť určité ústupky, ktoré potom v plnej miere využili o tri roky neskôr na krajinskom sneme.¹⁰⁵ Zákony, ktoré prijali snemy v rokoch 1647 a 1649 zasadili mestským samosprávam definitívny úder. Podľa zákonného článku 26. „*všetkých armalistov, aj tých, ktorí bývajú na hraniciach, v slobodných mestách a výsadných zemepanských mestách, ...nech zdaňujú podžupani stolíc*“.¹⁰⁶ Zákon č. 78 zase – aj keď vo viacerých bodoch rešpektoval práva miest – v podstate vyňal šľachtu spod právomoci miest. V zmiešaných prípadoch sa dostali všetky kompetencie do rúk stoličných predstaviteľov. V zmysle zákonov proti šľachticom mestá nemohli v žiadnom prípade začať spor, v trestnej veci mala právo šľachtica súdiť výlučne stolica.¹⁰⁷ O rovnakých výsledkoch mohli referovať vyslanci miest aj po sneme roku 1655, kde sa proti nim zdvihla obrovská vlna odporu („*od žalúdka idúca nenávisť šľachty voči niektorým mestám*“), ako aj o tom, že mestská šľachta požadoval pre seba už nielen slobodný dovoz vína, ale aj slobodný výčap.¹⁰⁸

Od tejto chvíle sa stolica stále intenzívnejšie drala do miest. Abovská stolica sa roku 1648 rozhodla zísť na kongregácii v košickom dome Juraja Csernela z Csernelházy, a to napriek tomu, že „*v Košiciach vznešená stolica nikdy nemala kongregáciu a ani teraz sa jej to nepovoľuje*“.¹⁰⁹ Situáciu miest zhoršoval aj fakt, že hlavný kapitán stál na strane stolíc.¹¹⁰ Jednotlivé mestá vystupovali proti týmto snahám stolíc samostatne, ale aj v rámci zväzu miest. Roku 1648 viackrát zvolali schôdze, kde sa v prvom rade pokúšali hľadať východiská z tejto situácie.¹¹¹ Problém šľachticov žijúcich v mestách sa vo viacerých prípadoch ukázal ako vnútorný rozpor, ako poukazujú napríklad udalosti, ktoré sa odohrali po smrti Juraja II. Rákócziho roku 1648. Mesto Košice chcelo podľa ustanovení Lineckého mieru prijať habsburských komisárov, aby im zložilo sľub vernosti, ale šľachtici, ktorí mali mešťianske práva, sa postavili proti.¹¹² Vnútorný rozpor v meste sa zväčšoval, pretože požiadavky stolíc a zdanenie šľachtických mešťanov sa udiali v čase, keď krajinský snem uznal aj kalvínsku vieru, a stavy sa domohli slobodného vyznávania viery v mestách (najčastejšie sa to týkalo mešťanov, ktorí boli šľachticmi).¹¹³ Zväz hornouhorských miest vyjadril svoje jednoznačné odmietnutie, a prostredníctvom svojich vyslancov sa snažil dosiahnuť, aby panovník odvolal zákony postihujúce mestá. Súčasne sa mestá snažili vyjednávať aj s tými šľachticmi, ktorí im

¹⁰⁵ AML III/60. Trnava, 1.11.1644.

¹⁰⁶ CJH 1647:26, potvrdené 1649:17, 1659:67.

¹⁰⁷ CJH 1647:78, porovnaj 1647:79–81, 1649:91, 1659:50.

¹⁰⁸ Hlásenia vyslancov Michala Kállaya, Gašpara Lehmana, Martina Madarásza a Johanna Schirmer. AMK H II. Bratislava, 5.3.1655.

¹⁰⁹ AMK H III/2. mac. 62. fol. 4-5.

¹¹⁰ AMK H III/2. mac. 62. fol. 15-21.

¹¹¹ AMK H I. 7707/30. Prešov, 27.12.1648.

¹¹² AMK H III/2. mac. 62. fol. 15-21.

¹¹³ AMK H III/2. mac. 62. fol. 37-38.

boli priaznivo naklonení,¹¹⁴ ale stolice trvali na svojich pozíciách. V nasledujúcich rokoch Abovská stolica dosiahla, že mohla konať kongregácie v Košiciach, kde sa pod hrozbou pokuty 100 zlatých museli zúčastniť všetci šľachtici, teda aj tí, ktorí získali meštianske práva.¹¹⁵

V 50. rokoch 17. storočia už stolica rozhodovala vo veciach šľachticov, ktorí vlastnili v meste dom.¹¹⁶ Kroky stolíc jednoznačne smerovali k dosiahnutiu stavu, aby dostali mestských šľachticov pod svoju právomoc a prinútili ich platiť dane.¹¹⁷ Aj keď zväz miest nesúhlasil, podarilo sa to dosiahnuť už v najbližšom desaťročí, keď hornouhorský hlavný kapitán František Wesselényi už musel žiadať Abovskú stolicu, aby „*košických concivis šľachticov tak prudko nenaháňala do osobnej insurekcie, ale nech sa uspokojí tým, že spoločne vystavia jedného bubeníka a dvoch trubačov*“.¹¹⁸ Naproti tomu sa zdaňovanie šľachticov, žijúcich na predmestiach stávalo stále zložitejším. V mnohých prípadoch boli mestskí výbercovia daní odohnaní od šľachtických domov, dokonca „rôznymi nečestnosťami im nadávali“.¹¹⁹ Roku 1665 bol potrebný protest členov zväzu kráľovských miest proti uväzneniu skalického senátu a istého Michala Letovancza, mešťana šľachtického stavu zo Skalice. Hornouhorský zväz miest na výzvu slobodných kráľovských miest v decembri 1665 narýchlo, ako v prípade krajného ohrozenia za dva-tri dni zvolal schôdzu, aby vyjadril podporu rozhorčeným slobodným kráľovským mestám.¹²⁰

Súčasne sa začal prejavovať silný úpadok platobnej disciplíny šľachticov v mestách. Trnava bola významná nielen svojou hospodárskou príťažlivosťou, aj vplyvnými cirkevnými inštitúciami, keďže do mesta sa sčasti presťahovalo ostrihomské arcibiskupstvo a fungovala tu kapitula, jezuitský rád, škola zriadená Mikulášom Oláhom a neskôr univerzita, založená Petrom Pázmányom. V meste si zakúpilo viacero šľachtických a aristokratických rodov domy, ktoré podľa daňových registrov do konca 16. storočia riadne platili mestské dane a medzi nimi a mestskou radu nedochádzalo v tejto veci k žiadnym rozbrojom. Začiatkom 17. storočia mesto začalo viesť zvláštny register zameškaných daňových nedoplatkov.¹²¹ Posledné stránky tohto daňového súpisu boli určené výlučne na zápisy daní šľachty, respektíve na ich nedoplatky, čím sa poukazovalo na fakt, že tieto domy mali aj v očiach mestskej rady zvláštne miesto. Zo zápisov vidno, že od mestských domov do polovice 17. storočia ešte mohli očakávať dane, väčšina domov podľa záznamov nejakú sumu ešte vedela vyplatiť. Od polovice storočia však už mesto vôbec nemohlo čakať žiadne platenie daní.

¹¹⁴ Pre nich povolili dovoz vína. AMK H III/2. mac. 62. fol. 136, 1.12.1648.

¹¹⁵ AMK H III/2. mac. 63. fol. 18, 7.5.1649.

¹¹⁶ AMK H III/2. mac. 63. fol. 272.

¹¹⁷ AMK H III/2. fol. 522, 15.4.1654.

¹¹⁸ AMK H III/2. pur. 25. fol. 12. Sárospatak, 14.8.1664.

¹¹⁹ AMK H III/2. pur. 25. fol. 116, 14.12.1664.

¹²⁰ AMK H I. 8913/4. Prešov, 16., 17. 12.1665.

¹²¹ Štátny archív v Bratislave, pobočka Trnava, Magistrát mesta Trnava (=MMTr), Dane a poplatky IIIb/71., IIIId/598-600.

Podľa nášho názoru to však len čiastočne súviselo s posilňovaním šľachtického stavu. V tom čase totiž došlo k výraznému poklesu schopnosti obyvateľov mesta platiť dane. V prvej tretine storočia bol nedoplatok na daniach okolo 10 000 zlatých, z čoho v prvom roku zaplatili asi 30 %, potom v ďalšom roku poklesol tento pomer na 25 % a ustálil sa napokon okolo 20 %. Tento stav neukazuje nejaký dobrý pomer, ale ak ich porovnáme s platením daní v rokoch 1660 a 1676 vysvitne, že nie tieto roky boli najhoršie, čo sa týka platobnej morálky. Podľa daňových výkazov zo spomenutých rokov totiž v prvom roku zaplatili len desatinu nedoplatku, alebo ani toľko, a po ôsmich rokoch sa stále nedarilo dostať sa na polovicu nezaplatenej sumy. Rozdiel je nápadný najmä ak sledujeme prvé štyri roky splácania nedoplatku. Trend oboch období sa líši najmä tým, že krivka splátok roku 1636 je oveľa strmšia ako krivka splátok roku 1660 a 1676. Ťažkosti na prelome 17. a 18. storočia sa taktiež veľmi dobre dajú sledovať na daňových súpisoch Trnavy.¹²² Obdobie počnúc rokom 1695 spočiatku charakterizovali mimoriadne vysoké dane, ktoré sa však do roku 1711 dostali na predtým obvyklú úroveň (okolo 4000 zlatých), napriek tomu sa daňové nedoplatky vyšplhali do nebývalých výšok. Boli roky, keď nedoplatky prekročili aj 90 percentnú hranicu, v priemere však dosahovali viac ako 40 %. Trend, ktorý sa dá stanoviť na základe výpočtov z uvedených údajov ukazuje, že všeobecné zadĺženie za dve desaťročia vzrástlo z 25 na takmer 60 %, čo jednoznačne potvrdzujú tvrdenia z iných naratívnych prameňov o situácii v mestách.¹²³

Trnavskí šľachtici v týchto ťažkých časoch takmer vôbec neplatili dane a mesto ani od svojich mešťanov, ani od nich nedokázalo vybrať dokonca ani nedoplatky. Bola to inštitúcia, ktorá však nebola ochotná platiť nie pre sťažené životné podmienky, ale ako to poznamenáva daňová kniha, kategoricky odmietali dane zaplatiť. Biskupské a iné cirkevné inštitúcie v meste sa správali rovnako, mestu sa počas celého 17. storočia nepodarilo od nich vybrať žiadne dane. Tento jav nebol len dôsledkom toho, že šľachtici od svojich domov odmietali platiť, lebo boli šľachticmi, ale je prejavom aj oslabenia celkovej daňovej normy, ktorá sa dá sledovať aj v iných mestách. Zdanenie šľachty mestami totiž ešte ani v tomto období nezaniklo. Od 70. rokov 17. storočia do roku 1700 totiž máme k dispozícii množstvo takých dokumentov, z ktorých jasne vyplýva, že šľachta žijúca v hornouhorských mestách priznala, že má povinnosť platiť dane mestu. Roku 1676 vdova po Štefanovi Tárkányim, urodzená Katarína Semseiová a Anna Paczothová ubezpečovali košickú mestskú radu o tom, že tak ako v každom roku, aj teraz zaplatia mestskú daň.¹²⁴ Gašpar Serédy roku 1696 požiadal mestskú radu, aby znížila daň od domu, ktorý zakúpil len v predošlom roku, pretože táto je stále vyššia a okrem toho sa k nemu nakvartírovalo aj stoličné vojenské velenie.¹²⁵

¹²² AMTr Dane a poplatky IIIb/98-99, 101-107, 109-111, 113-114, 116-118, 120.

¹²³ H. NÉMETH István. Vplyv osmanskej vojny na daňové zaťaženie slobodných kráľovských miest v Uhorsku v 16. a 17. storočí. In: *Historický Časopis* 56. (2008) 29-42.

¹²⁴ AMK H I. 9473/1. Bottyán, 1.4.1676; 9541/6. Stropkov, 22.5.1677.

¹²⁵ AMK H I. 11152/72. Ráska, 29.11.1696.

Situácia miest bola z tohto hľadiska naozaj ťažká, hrozilo totiž, že v zmysle zákonov, prijatých na sneme, šľachta prestane úplne platiť dane. Na schôdzach hornouhorskeho zväzu miest roku 1693 delegáti opakovane riešili vysoké daňové nedoplatky prešovského šľachtica Pavla Szikszaya.¹²⁶ V nasledujúcom roku sa zase Štefan Sennyey odporoval proti vysokým porciám a sťažoval sa, že košickí mestskí drabantí popáchali škody na jeho mestskom dome, keď sa pokúšali vybrať reštancie.¹²⁷ Roku 1699 žiadala bardejovská mestská rada o pomoc v záležitosti daňových nedoplatkov viacerých šľachticov, od ktorých keďže „*využívajú subterfugium, dane nemôžeme vybrať*“.¹²⁸ Košickí šľachtici roku 1701 mali dlh vo výške 455 zlatých za 53 mestských domov.¹²⁹ To je už vysoký pomer, ak zvažíme, že pred desaťročím spísali v meste spolu 68 šľachtických domov.¹³⁰ V mnohých prípadoch sa potvrdzuje koncepcia, ktorú sme nadhodili v súvislosti s Trnavou, a síce že v 90. rokoch 17. storočia prevažná väčšina listov, ktorá žiadala trpezlivosť mestských senátov pre nedoplatky, sa odvolávala na v mestách usídlené cisárske nemecké vojská alebo na pustošenie kuruckých povstalcov, ako aj na nimi požadované výpalné. Práve takto sa odvolala ja vdova po Jurajovi Horváthovi Mladosevithovi, ktorá roku 1691 žiadala, aby pre svoju chudobu mohla zaplatiť daň za dom v Košiciach v neskoršom termíne.¹³¹

Napriek neustálemu snaženiu stolíc, ako aj zákonom, ktoré prijímal snem, ešte aj v poslednej tretine 17. storočia bolo relatívne veľa takých šľachticov, ktorí uznávali mestskú radu za svoju vrchnosť.¹³² V týchto rokoch jasne vidno, že mestskí šľachtickí mešťania si neželali, aby patrili pod stolice. Bolo to najmä z dôvodu, že by museli platiť dane aj im. V posledných dvoch desaťročiach storočia stolice protestovali, ak nie oni vybrali od šľachticov repartície, ale urobili to mestá.¹³³ Tomu sa mestá síce úspešne ubránili, ale stolice z vlastných finančných záujmov neustále ohrozovali nezávislosť šľachtických mešťanov od stoličnej vrchnosti. Problém sa mohol vyriešiť len tak, ak mestskí výbercovia daní spísali šľachticov osobitne a zoznam poslali stolici.¹³⁴ Roku 1691 sa Abovská stolica vyhrážala tým, že ak Košice nechcú tak vyzbierať porcie, ako si to želá stolica, tak oni spíšu taxových šľachticov tak, ako keby boli skutočnými šľachticmi, a okrem toho budú vyberať dane aj od mestských mlynov, polí a všetkého z extravilánu mesta.¹³⁵ Rozhodnutia panovníka však jednoznačne protirečia takýmto snahám stolíc. Leopold I. mandátom z roku 1695 nariadil mestským

¹²⁶ AMK H I. 10666/64. Prešov, 7.6.1693.

¹²⁷ AMK H I. 10816/46. Bottyán, 23.10.1694.

¹²⁸ AMK H I. 11453/41. Bardejov, 12.6.1699.

¹²⁹ AMK H I. 11742/37.

¹³⁰ WICK Béla: *Kassa története és műemlékei*. Košice, 1941, s. 141.

¹³¹ AMK H I. 10462/4. Putnok, 26.3.1691, resp. porovnaj 11586/20.

¹³² AMK H III/2. pur. 26. fol. 36, 43-45, 47-48, 51, 83, 91.

¹³³ AMK H III/2. pur. 30. fol. 84, 24.5.1686; Schw. No. 10461. Veľká Ida, 16.2.1691; H I. 11453/37, Levoča, 14.6.1699.

¹³⁴ AMK H I. 9730/6. Prešov, 16.10.1680; 10352/30, Kežmarok 23.12.1690; 10462/137-a. Viedeň, 22.11.1691; 10666/54, Levoča, 30.6.1693; 11005/114. Viedeň, 24.8.1695; H III/2. pur. 30. fol. 84, 25.5.1686; fol. 113, 12.8.1686; fol. 123. 9.1.1691.

¹³⁵ AMK H III/2. pur. 30. fol. 127-128, 5.3.1691.

šľachticom, by vyrovnali svoje nedoplatky: „*juxta commune juris axioma, qui sentit commodum, idem incommodum quoque sentire*”. Panovník nariadil mestskej šľachte, aby sa povinne podieľala na verejných ťarchách, ktoré vznikajú z vlastníctva domov. Podobné rozhodnutia vznikli aj v prípade Bratislavy a Trnavy, kde boli šľachtici taktiež prinútení platiť dane, ako ich košickí kolegovia.¹³⁶

Analýza uvedených archívnych dokumentov poukazuje na to, že problematiku šľachty žijúcej v mestách nie možné posudzovať len v jednej rovine. Šľachtici žijúci v meste totiž netvorili jednoliatu skupinu mešťanov, dokonca aj dve veľké skupiny – mestskí šľachtici a šľachtickí mešťania – nepredstavovali uzavreté, nepreniknuteľné skupiny, ale mali rôzne svojské podskupiny. Spoločnosť ranovovekého Uhorska – a to tak šľachta, ako aj mešťanstvo – neexistovali ako dve zavreté kasty, ale prienik medzi nimi bol bežným, pochopiteľným a v niektorých prípadoch prirodzeným javom. Toto môžeme vyhlásiť aj vtedy, keď vieme, že inštitúcie, ktoré ich reprezentovali – stolice a vedenie slobodných kráľovských miest, ktorej členovia taktiež často patrili do skupiny mestských šľachticov či šľachtických mešťanov – chránili svoje vlastné záujmy a hlásali neraz veľmi protikladné názory. K zdrojom konfliktov však musíme pripočítať aj záujmy jednotlivcov, ktoré boli v popredí práve pre svoje hospodárske výhody (výčap vína, oslobodenie od mýtnych poplatkov a pod.). Obe inštitúcie, ktoré žiarlivo striehli na svoje stavovské výsady a osobitosť, vystupovali ovplyvnené týmito faktormi na snemoch, kde však počas 17. storočia prijímali len také zákony, ktoré jednoznačne poukazujú na vzrastajúcu dôležitosť a silu šľachty vo vnútornej politike a vojenstve krajiny. V súvislosti so šľachtou žijúcou v mestách je potrebné poznamenať, že skutočnosť sa javí oveľa pesterjšia, než ako to ukazujú zákony. Šľachta žijúca v mestách totiž najčastejšie držala v úcte mestské orgány, a pokiaľ to bolo možné, platila na svoje domy vyrubené dane, a (napríklad v Košiciach) prijala aj nakvartírované vojsko. V poslednej tretine 17. storočia však nastáva zlom, pretože v dôsledku povstaní a osmanských vojen bola krajina zaťažovaná vojenskými výdavkami a došlo k ťažkostiam pre nový systém vlády. Uhorský tovar sa stále ťažšie presadzoval na trhu, čo postihovalo nielen sedľakov a mešťanov, ale v rovnakej miere aj šľachtu, pretože v značnej miere to znižovalo príjmy z ich panstiev. Popri tom tieto fakty zvyšovali potencionálne konfliktné situácie, ale aj vážnosť tých konfliktov, ktoré sa viazali predovšetkým na hospodársku charakteristiku miest. Sťažené zhodnocovanie tovarov prinieslo zvyšujúci sa konkurenčný boj, v ktorom sa už aj tak naštrbený vzťah medzi mešťanmi a šľachtou ešte viac vyhranil a vyostřil.

Preložila Tünde Lengyelová

---

¹³⁶ AMK Schw. No. 11501/27. Viedeň, 21.8.1696; Schw. No. 11501/34. Viedeň, 4.2.1695; AMBr Spisový materiál Lad. 36. Nr. 47, Eisenstadt, 14.5.1686; MMTTr Magistrátne protokoly II/10. fol. 303, 20.4.1699.